Ευτοπία 4

για την άμεση και την οικονομική δημοκρατία
για τον ελευθεριακό-συνομοσπονδιακό κοινοτισμό

ΤΕΥΧΟΣ 4ο — ΑΠΡΙΛΗΣ 2000

Σχέδιο Λάζαρου Ζήκου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙ ΕΚΛΟΓΩΝ & ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ
ή κάθε τέσσερα χρόνια μια Κυριακή πολίτες

Η προκήρυξη πρόωρων εκλογών στις αρχές Απριλίου δεν αποτέλεσε κεραυνό εν αιθρία. Οι ψίθυροι, η έντονη φημολογία, η σκόπιμη διασπορά εμπιστευτικών πληροφοριών σχετικά με την ημερομηνία τέλεσης των εκλογών προανήγγειλαν την τυπική εξαγγελία τους. Πέρα από τους σπαρακτικούς θρήνους για την πρόωρη ανακοίνωση των εκλογών και τις μωρολογίες για την υποβάθμιση του δημόσιου βίου που επιφέρει η παρατεταμένη προεκλογική περίοδος, μια επιγραμματική απόδοση των γενικών γνωρισμάτων που προσδιορίζουν τη συγκυρία, εντός της οποίας θα διεξαχθεί η εκλογική αναμέτρηση, είναι αναγκαία για τη διασαφήνιση των δικών μας θέσεων. Το περίγραμμα που προδιαγράφει το χαρακτήρα της επικείμενης εκλογικής αναμέτρησης έχει αποκρυσταλλωθεί:

Η συγκέντρωση της πολιτικής εξουσίας που εντείνεται τόσο διεθνώς όσο και στο εσωτερικό της χώρας (διαπλεκόμενα, νόμος Καποδίστρια) αναιρεί το ίδιο το νόημα της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας μέσω της μεταβίβασης της λήψης των αποφάσεων στη δικαιοδοσία υπερεθνικών κέντρων [Ευρωπαϊκή Επιτροπή (Κομισιόν), NAFTA, ASEAN] και της οικονομικής εξουσίας στα χέρια ολοσχερώς ανεξέλεγκτων, μη αντιπροσωπευτικών οργάνων (ΠΟΕ, ΔΝΤ, Διεθνής Τράπεζα). Ο απροσχημάτιστος προσανατολισμός του ΝΑΤΟ και των συμπληρωματικών του διεθνών οργανισμών (ΟΑΣΕ, η υπό διαμόρφωση ευρωπαϊκή δύναμη ταχείας επέμβασης) στην ανάληψη ενεργού ρόλου για την περιφρούρηση και βίαιη εμπέδωση του οικουμενικού προτύπου διακυβέρνησης της «δημοκρατίας της αγοράς» (επέμβαση στη Γιουγκοσλαβία, επαπειλούμενες επεμβάσεις σε καθεστώτα που αμφισβητούν τους «κανόνες του παιχνιδιού») περιορίζει ασφυκτικά τις δυνατότητες διάνοιξης μιας απτής διεξόδου από τη διαμορφούμενη Νέα Τάξη, όπως εκφράζεται μέσα από τις ευρωατλαντικές δομές.

Σε αυτή τη σφοδρή ανακατάταξη του κοινωνικού τοπίου το κράτος επιδιώκει να κατοχυρώσει ένα ασφαλές περιβάλλον για την αδιατάρακτη λειτουργία των αγορών, υποστέλλοντας την παρεμβατική δράση που το χαρακτήριζε μεταπολεμικά, στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες. Ο βαθμός διεθνοποίησης της οικονομίας της αγοράς αποκλείει την άσκηση ανεξάρτητης οικονομικής πολιτικής των εθνικών κυβερνήσεων, υπονομεύοντας την αξιοπιστία της επίσημης πολιτικής. Η απώλεια εμπιστοσύνης στους επαγγελματίες πολιτικούς που εκδηλώνεται ποικιλοτρόπως (αποχή, μείωση του αριθμού των κομματικών μελών –ιδιαίτερα στο κυβερνών κόμμα) προσλαμβάνει το χαρακτήρα μιας γενικευμένης αμφισβήτησης, συνειδητής ή υποσυνείδητης, ουσιωδών θεσμών, ζωτικής σημασίας, που αποτελούν τους παραδοσιακούς φορείς της αντιπροσωπευτικής δημο-

Σχέδιο Λάζαρου Ζήκου

κρατίας (κόμματα, εκλογική διαδικασία). Η διαμόρφωση μιας νέου τύπου διασύνδεσης μεταξύ οικονομικής και πολιτικής εξουσίας με την αρωγή των ΜΜΕ, βοηθούσης και της εξάλειψης των τυπικών διαφορών μεταξύ των πολιτικών σχηματισμών που διεκδικούν την εξουσία, μετατρέπει σταδιακά την προεκλογική περίοδο σε μία επιθεώρηση όπου οι υποψήφιοι των κομμάτων διαγκωνίζονται σε ευφυείς ατάκες, επίδειξη των αθλητικών επιδόσεων τους με οδυνηρά αποτελέσματα, και σε ποικιλόμορφες εκδηλώσεις φαιδρότητας. Σε αυτό το πλαίσιο, η εμφάνιση φαινομένων επονείδιστου πολιτικού αμοραλισμού και κρετινισμού (Αβραμόπουλος, Βούγιας, Ανδρουλάκης κλπ. στα καθ' υμάς) και οι μεταπηδήσεις υποψηφίων βουλευτών σε αλλότριους εκλογικούς συνδυασμούς (αν και όχι καινοφανείς πρακτικές του κοινοβουλευτισμού, βλ. γεγονότα του Ιουλίου του '65 και αντίστοιχα γεγονότα στη γείτονα Τουρκία) επιβεβαιώνουν του λόγου το αληθές.

Στην Ελλάδα, η εσπευσμένη προσφυγή στις κάλπες, πέντε μήνες πριν τη λήξη της θητείας της σημερινής κυβέρνησης, αποσκοπεί στην πρόληψη σοβαρών αναταράξεων που θα μπορούσαν να κλυδωνίσουν το πολιτικό σκηνικό με απροσμέτρητες συνέπειες για τη φιλελεύθερη ολιγαρχία, ενόψει της ένταξης της χώρας στην ΟΝΕ. Η απελευθέρωση των αγορών, και πρωτίστως της αγοράς εργασίας από τις «ανελαστικότητες» και τις «ακαμψίες» συνιστά την καταστατική συνθήκη για τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της εγχώριας οικονομίας. Η επικείμενη απελευθέρωση των αγορών ενέργειας, μεταφορών και τηλεπικοινωνιών, η αναδιάρθρωση του χρηματοπιστωτικού τομέα, ο βίαιος εκσυγχρονισμός του ασφαλιστικού συστήματος (αύξηση των ορίων συνταξιοδότησης, περικοπή των συντάξεων), η πειθαρχία στη «διατηρησιμότητα» των κριτηρίων της ΟΝΕ απαιτούν ένα σταθερό σκηνικό και έναν ισχυρό πολιτικό διαχειριστή. Το εκλογικό σώμα προσέρχεται στις κάλπες προκειμένου να προσυπογράψει τις προδιαγεγραμμένες επιλογές της οικονομικής και πολιτικής ελίτ.

Το ερώτημα που ανακύπτει σε αυτή την περιρρέουσα ατμόσφαιρα καχυποψίας, απάθειας και άλλοτε ανοιχτής εχθρότητας προς το πολιτικό σύστημα και τις επιπτώσεις της αγοραιοποίησης, έγκειται στο αν θα σηματοδοτήσει την αφετηρία μιας αμφισβήτησης της καθιερωμένης μορφής κοινωνικής οργάνωσης, διαμέσου μιας συλλογικής κίνησης που σκοπεύει στην ελευθεριακή αναθέσμιση της κοινωνίας, πέρα από το κράτος-έθνος και την οικονομία της αγοράς, ή θα ενταφιάσει οριστικά κάθε προοπτική ριζικής αλλαγής. Ο επαναπροσδιορισμός της έννοιας της πολιτικής, που σήμερα ταυτίζεται με μια μεθοδολογία κυριαρχίας και ελέγχου επί των ανθρώπων, ως διαχείρισης των υποθέσεων της κοινωνίας από τα ίδια τα μέλη της είναι ένα από τα ζητούμενα.

Η λειτουργία εγχειρημάτων τοπικής δράσης (αυτόνομη κίνηση Γλυκών Νερών, κ.ά) πλαισιωμένα με αντίστοιχες κινήσεις σε ένα συνομοσπονδιακό δίκτυο, αποτελεί μια πρόκληση που θα μπορούσε να ενεργοποιήσει την κοινωνία στην κατεύθυνση εξεύρεσης μια ορατής διεξόδου από τη σημερινή απάθεια. Ιδιαίτερα σε μία περίοδο όπου η κρίση αποκτά οντολογικές διαστάσεις και απειλεί να αφανίσει το ανθρώπινο είδος.

Η Συντακτική Επιτροπή

ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΤΟΠΙΚΗ ΔΡΑΣΗ

Μια πρώτη καταγραφή απόψεων

Θα αρχίσουμε με μια θεμελιώδη παραδοχή: Είναι κάτι παραπάνω από σαφές ότι η αναδιάρθρωση του σύγχρονου καπιταλισμού (ό,τι αποκαλείται δηλαδή εκσυγχρονισμός των κοινωνικών δομών) βασίζεται αλλά και στοχεύει κυρίως στην απορύθμιση και καταστροφή των σχέσεων συλλογικότητας μεταξύ των ανθρώπων. Τούτο διαπιστώνεται σε όλες σχεδόν τις εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής. Δεν μένει παρά να αναλογιστούμε πώς εργάζεται, πώς εκπαιδεύεται, πώς καταναλώνει ο σύγχρονος άνθρωπος. Απόλυτα απομονωμένος. Οποιαδήποτε έννοια συνόλου, οποιαδήποτε έννοια κοινότητας υφίσταται μια βίαιη επίθεση με αναπόφευκτο αποτέλεσμα την ουσιαστική διάλυσή της. Μέσα από αυτήν προκύπτει το κατακερματισμένο άτομο ως το μόνο αποδεκτό υποκείμενο του κοινωνικού γίγνεσθαι. Όλες τις επιμέρους ρυθμίσεις του νεοφιλελεύθερου καπιταλισμού συνέχει ως κόκκινο νήμα αυτό ακριβώς το μοντέλο. «Δεν υπάρχει κοινωνία, υπάρχουν μόνο άτομα» διακήρυττε πριν από 20 περίπου χρόνια η Μ. Thatcher με αφορμή την 18μηνη απεργία των ανθρακωρύχων. Άτομα που οφείλουν να ανταγωνίζονται το ένα το άλλο θα συμπληρώναμε: «Homo lupus homini".

Η αντίσταση σε αυτήν ακριβώς την πραγματικότητα, εάν και φυσικά επιθυμεί να προσπαθήσει τουλάχιστον να είναι αποτελεσματική οφείλει να προτάξει το ανταγωνιστικό μοντέλο, την κοινότητα. Τόσο ως μέσο όσο και ως σκοπός, η «κατασκευή» του κοινοτικού ιστού, αποτελεί την πλέον ενδεδειγμένη απάντηση στις επιταγές του καπιταλισμού, αλλά και την πλέον ενδεδειγμένη ΑΦΕΤΗΡΙΑ για την ανατροπή του. Γιατί; Γιατί απλούστατα αποκρίνεται στην ουσία του καπιταλισμού (καταστροφή της κοινότητας) με την ακριβώς αντίστροφη επιθετική κίνηση (καταστροφή του ατομικισμού – ανάδειξη της κοινότητας).

Στα πλαίσια αυτά διαμορφώνεται μια απαραίτητη προϋπόθεση η οποία λειτουργεί ως συστατικό στοιχείο των κινήσεων αντίστασης: η πρόσωπο με πρόσωπο επικοινωνία. Η δημιουργία της ανταγωνιστικής προς το υπάρχον κοινότητας απαιτεί άμεσες και αδιαμεσολάβητες προσωπικές σχέσεις. Σχέσεις καθημερινής πολιτικής –με την αυθεντική σημασία του όρου- τριβής. Η προϋπόθεση αυτή παραπέμπει με τη σειρά

της στους τόπους του κοινωνικού γίγνεσθαι, εκεί όπου διαδραματίζεται η ζωή, εκεί όπου κυκλοφορούν και δρουν οι πραγματικοί άνθρωποι με τα προβλήματά και τις αντιφάσεις τους στις αντιλήψεις και στις συμπεριφορές τους. Οι χώροι εργασίας, οι χώροι εκπαίδευσης, οι γειτονιές, οι συνοικίες, οι δρόμοι και οι πλατείες είναι οι τόποι της αντιιεραρχικής και κοινοτιστικής δράσης. Η ανάμιξη με τις πραγματικές συνθήκες της ζωής, όσο επικίνδυνη και αν φαίνεται για την ιδεολογική καθαρότητα, δημιουργεί ουσιαστικούς όρους ανατροπής.

Η τοπική δράση γνωρίζει όμως μια σταδιακή υποχώρηση καθώς συχνά απαξιώνεται προς όφελος μιας κεντρικής συνάντησης με εμφανείς αδυναμίες: συντονισμός του ανύπαρκτου, ιδιοκτησία του λόγου και των θέσεων, παθητικοποίηση των περισσοτέρων, δημιουργία μαζών και πλήθους, απουσία ευθύνης για οτιδήποτε. Οι εστίες τοπικής αντίστασης από την άλλη μεριά (και εδώ μιλάμε για την Αθήνα καθώς οι συνθήκες της μεγαλούπολης την καθιστούν ιδιαίτερη περίπτωση) παρουσιάζουν συγκριτικά πλεονεκτήματα. Πρόκειται κυρίως για το γεγονός ότι από τη φύση τους είναι δυνατόν να διαμορφωθούν ως πεδία ΘΕΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ που διασφαλίζει την ουσιαστική συμμετοχή, την αυτόνομη συλλογικοποίηση και την αντίστοιχη ευθύνη (αυτή η τελευταία μοιάζει συχνά ξεχασμένη).

Τα πράγματα βέβαια δεν είναι απλά (ούτε και ρόδινα) και όροι υπάρχουν και σε αυτό το πεδίο. Στις συνοικίες και τα προάστια συνεκτικό στοιχείο δεν μπορεί να είναι μόνο η κοινή ιδεολογικο-πολιτική πλατφόρμα (όσο κι αν αυτή έχει τη σημασία της) αλλά κυρίως η εκ των πραγμάτων ένταξη σε αυτά, η κοινωνική διάσταση του ατόμου. Τούτο σημαίνει πρακτικά την απουσία καθαρότητας προς όφελος όχι της συνύπαρξης αλλά της ζύμωσης και της επικοινωνίας. Κατά δεύτερο λόγο βασικό μέλημα δεν μπορεί να είναι η επιβεβαίωση της ιδεολογικής διαφορετικότητας και του πολιτικού διαχωρισμού αλλά η ανάδειξη των αντικειμενικά κοινών στοιχείων, αλλά και των υποκειμενικά διαφορετικών, όσων δρουν «απ' έξω» στα πλαίσια ενός συνειδητού και εξωστρεφούς ακτιβισμού. Παρεμβάσεις σε «τοπικά» ζητήματα, διαδηλώσεις και συγκεντρώσεις σε πλατείες και δρόμους, τοπική αντιπληροφόρηση σε σταθερή βάση και ανάδειξη σε τοπικό επίπεδο «κεντρικών» ζητημάτων (ένα καλό παράδειγμα είναι η σύνδεση με τα κατειλημμένα σχολεία) μπορούν να αποτελέσουν τις μορφές ενός ανάλογου ακτιβισμού.

Στέκια και κοινωνικά κέντρα σε διάφορα περιφερειακά σημεία της μεγαλούπολης αποτελούν κάτω από αυτές τις συνθήκες την αφετηρία αλλά όχι φυσικά το τέρμα. Ο συντονισμός έρχεται μέσα από τη συνειδητοποίηση των ορίων, γιατί υπάρχουν και αυτά. Τα πράγματα, το επαναλαμβάνουμε, δεν είναι εύκολα και χρήζουν εκτενέστερης προσέγγισης...

Νίκος Γιαννακόπουλος.

Μικρο- και Μακρο- Αυτοδιαχείριση

Υβον Μπουρντιέ

Σ**τις αρχές της δεκαετίας του '80 γινόταν πολύς λόγος στην Ελλάδα για την αυτοδιαχείριση. Η έννοια αυτή υιοθετήθηκε από ένα ευρύ φάσμα της αριστεράς, το οποίο περιελάμβανε μαζικά κόμματα όπως το ΠΑΣΟΚ έως και ομάδες οι οποίες απέβλεπαν σε μια σύγκρουση με το κράτος και την ετεροδιαχειριστική λογική του. Η αυτοδιαχείριση κατά τη γνώμη μας -και παρ' όλες τις στρεβλώσεις που τις επιφύλαξε ο καπιταλισμός- εξακολουθεί να διατηρεί το βαθιά ανατρεπτικό της χαρακτήρα. Το Μάρτη του 1982 στα πλαίσια του πρώτου Αντι-φεστιβάλ που διοργανώθηκε από το ομώνυμο περιοδικό, έγινε μία συζήτηση με κεντρικό θέμα την αυτοδιαχείριση. Μεταξύ των ομιλητών ο Υβόν Μπουρντιέ, εκδότης του περιοδικού Autogestion et Socialisme, μια από τις εγκυρότερες επιθεωρήσεις πάνω στην αυτοδιαχείριση, έκανε μια ομιλία με τίτλο "Μικρο- και Μακρο-Αυτοδιαχείριση", την οποία δημοσιεύουμε σ' αυτό το τεύχος, από το βιβλίο με τίτλο "Αυτοδιαχείριση", το οποίο περιλαμβάνει τις ομιλίες της εκδήλωσης και κυκλοφόρησε το 1983 από τις εκδόσεις Ανδρομέδα.

Ο Υβόν Μπουρντιέ (καμία σχέση με το γνωστό κοινωνιολόγο Πιερ Μπουρντιέ) είναι ένας από τους πιο γνωστούς θεωρητικούς της αυτοδιαχείρισης στη Γαλλία. Υπήρξε καθηγητής της φιλοσοφίας και ερευνητής στη Σορβόνη, και διεύθυνε ένα σεμινάριο για την αυτοδιαχείριση στην Ecole Superieure des Sciences Sociales. Συμμετείχε στη συντακτική ομάδα του περιοδικού Socialisme ou Barbarie και στη συνέχεια υπήρξε μέλος της συντακτικής επιτροπής του περιοδικού Autogestion et Socialisme και πρόεδρος του Διεθνούς Κέντρου Συντονισμού και Έρευνας για την Αυτοδιαχείριση (CICRA). Έχει γράψει πολλά άρθρα και αρκετά βιβλία πάνω στο συγκεκριμένο ζήτημα. Στα ελληνικά έχει κυκλοφορήσει το βιβλίο που έγραψε μαζί με τον Alain Guillerme: Αγώνες για την Αυτοδιαχείριση, (Ανδρομέδα 1981).

Το γεγονός ότι μιλάω, μπροστά σε σας, στην Αθήνα, για την αυτοδιαχείριση με τιμά και με συγκινεί. Η ομολογία αυτή δεν είναι κάποιο περιστασιακό κοπλιμέντο πραγματικά, στη διάρκεια των κλασσικών σπουδών μου στη Γαλλία, η ιστορία, η γλώσσα και οι τέχνες της χώρας σας είχαν μια πολύ σημαντική θέση και, στα προφορικά για το δίπλωμα agregation της φιλοσοφίας, μου δώσανε να αναλύσω ένα κείμενο του Πλάτωνα (χωρίς να έχω στη διάθεσή μου τη μετάφραση). Δεν πρόκειται φυσικά να συνοψίσω εδώ ότι έμαθα από την κουλτούρα σας, τον πολιτισμό σας περιορίζομαι -γιατί αυτό αφορά το θέμα μου- να αναφερθώ για πρώτη φορά σ' αυτό το αθάνατο χαμόγελο στα πρόσωπα των αγαλμάτων σας, σύμβολο της ανθρωπιάς, η πολιτική έκφραση της οποίας -επιβεβαιώνοντας της απόρριψη της τρομοκρατίας- δεν θα μπορούσε να είναι παρά η δημοκρατία.

Σίγουρα, μπορεί κανείς να μου υπενθυμίσει ότι η αθηναϊκή δημοκρατία, τέτοια όπως εμφανίστηκε ιστορικά, ήταν ακόμα μερική, όμως, στο επίπεδο των αρχών, γέννησε την έννοια της *ισονομίας,* μιας νομοθεσίας ίσης για όλους η οποία καθορίζει την αυτοδιαχείριση. Έτσι, απευθυνόμενος σε σας, στην ουσία δεν κάνω τίποτα άλλο από το να σας προσφέρω μια μαρτυρία αυτού που σας οφείλω, σε ότι αφορά τις ρίζες αυτού του μεγάλου απελευθερωτικού κινήματος της ιστορίας των ανθρώπων, αυτής, της μακριάς (και μη ολοκληρωμένης ακόμα) πορείας της δημοκρατίας προς την αυτοδιαχείριση. Ξέρω ότι ήδη έχετε αρχίσει να αφομοιώνετε αυτήν την πορεία που ανέφερα πριν με μεταφράσεις έργων που κυκλοφόρησαν στα γαλλικά. Δε θα συνοψίσω λοιπόν αυτά τα βιβλία αλλά, για να το πω έτσι, θα επιχειρήσω να τα συνεχίσω λίγο, παίρνοντας υπόψη τις σημερινές συζητήσεις πάνω στην αυτοδιαχείριση. Πραγματικά αν και είναι αρκετά εύκολο να οριστεί θεωρητικά η αυτοδιαχείριση, η διευκρίνιση *των δρόμων και των μέσων της πολιτικής της πραγμάτωσης* είναι αρκετά δύσκολη. Αν η αυτοδιαχειριστική δημοκρατία δεν μπορεί παρά να είναι παρά *η αυτοδιεύθυνση ενός ομοιογενούς κοινωνικού συνόλου, αποκλειόμενου κάθε διαχωρισμού σε διευθύνοντες και εκτελεστικά όργανα,* συνειδητοποιεί κανείς ταυτόχρονα ότι ένα τέτοιο σύστημα δεν υπάρχει στο επίπεδο των μεγάλων εθνικών συνόλων. Με την ευκαιρία αυτή, πρέπει να διευκρινίσουμε ότι η γιουγκοσλαβική αυτοδιαχείριση δεν επιβλήθηκε από ένα αυθόρμητο πλατύ κίνημα βά-

Σχέδιο Tranquillo Marangoni

1.Τους *μαξιμαλιστές* που θεωρούν την κατάλυση του Κράτους αναγκαία προϋπόθεση και ψάχνουν για να προτείνουν άλλες συντονιστικές δομές που να θεσμοθετούν όχι πια την ιεραρχία αλλά την αμοιβαιότητα.

2.Τους *μινιμαλιστές* ή μάλλον *τους ρεφορμιστές των σταδίων* οι οποίοι, φοβούμενοι τις μεγάλες αναστατώσεις απ' όπου πολλές φορές δεν προκύπτει παρά μόνο μια αλλαγή αφεντικών, εκτιμούν ότι η αυτοδιαχείριση πρέπει να απονέμεται «στάλα-στάλα».

3.Τέλος τους *δυϊστές*, οι οποίοι, μη ελπίζοντας στην αυτοδιαχείριση των μεγάλων εθνικών και μάλλον διεθνών επιχειρήσεων, περιορίζουν την αυτοδιαχείριση στις μικρές κοινωνικές μονάδες, στις μικρές κοινότητες που ζουν στο περιθώριο.

Φυσικά, αυτή η αντιθετική τυπολογία παρουσιάζει κάπως άκαμπτα τα περιγράμματα και αγνοεί τις ενδιάμεσες θέσεις: την υιοθετήσαμε εδώ μόνο και μόνο για λόγους σαφήνειας της ανακοίνωσής μας, εκθέτοντας συνοπτικά τις βασικές γραμμές ανάλυσης. Χρειάζεται λοιπόν να αναπτύξουμε σύντομα αυτά τα τρία σημεία.

σης, αλλά παραχωρήθηκε από το λενινιστικό κόμμα που βρισκόταν στην εξουσία, το οποίο, με την ενέργειά του αυτή, διατήρησε την ουσία των προνομίων του. Έτσι η δημοκρατία που εγκαθιδρύθηκε στις επιχειρήσεις μπορεί το πολύ πολύ να θεωρηθεί σαν μια μορφή *συνδιαχείρισης μαζί με το Κράτος* και με την Ένωση των κομμουνιστών. Χωρίς να μπούμε σε λεπτομέρειες, μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι οι δυσκολίες, δηλαδή οι αντιφάσεις που συναντώνται στο ιδιόρρυθμο και νόθο σύστημα της Γιουγκοσλαβίας, αποδείχνουν ότι οι συγκεκριμένες μορφές αυτοδιεύθυνσης ενός εθνικού συνόλου απέχουν πολύ από το να έχουν βρεθεί, πότε παρατηρείται υπερβολικός συγκεντρωτισμός, πότε απουσία συνοχής. Αυτές ακριβώς οι δυσκολίες μιας αυτοδιεύθυνσης σε συνολικό επίπεδο, κατά ένα μεγάλο μέρος, αποτελούν το έναυσμα για πολυάριθμες συζητήσεις και κατηγορηματικές τοποθετήσεις. Σχηματοποιώντας, μπορούμε να διακρίνουμε τρεις κατηγορίες:

Ι. Κράτος και αυτοδιαχείριση Είναι δυνατή η αυτοδιαχειριζόμενη οργάνωση ενός συνολικού οικονομικού συστήματος;

Το Κράτος γίνεται συχνά αντιληπτό σαν ένα όργανο κυριαρχίας στα χέρια μιας εκμεταλλεύτριας τάξης. Από τη θέση αυτή μπορούμε να συμπεράνουμε ότι σε μια αταξική κοινωνία δεν θα υπάρχει πια Κράτος: αυτό όμως δε μας διαφωτίζει αρκετά πάνω στις *συγκεκριμένες σχέσεις* ανάμεσα στα μέλη αυτής της κοινωνίας χωρίς Κράτος.

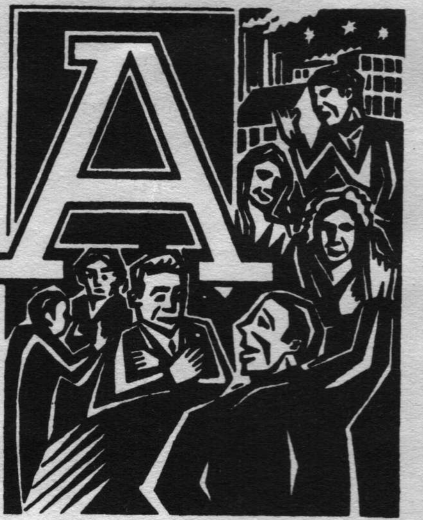
Α. Ο Μαρξ και η Κομμούνα του Παρισιού

Στηριζόμενος στην Κομμούνα του Παρισιού, ο Μαρξ θέτει δυο βασικούς κανόνες για να χαρακτηρίσει μια κοινωνία χωρίς Κράτος (ή για να 'μαι πιο ακριβής, δυο μεθόδους κατάλληλες να επιφέρουν το μαρασμό του Κράτους). Πρέπει να υπάρχει *ισότητα των μισθών,* η οποία θα επιφέρει την *οικονομική ισότητα,* και *ανακλητότητα σε κάθε στιγμή των εκλεγμένων αντιπροσώπων* για να διαφυλαχθεί η πολιτική ισότητα.

Για το σύστημα αυτό υπάρχουν αντιρρήσεις: από τη μια μεριά η ισότητα των μισθών δεν είναι δίκαιη σε περίπτωση ανισότητας στην παρεχόμενη εργασία, ειδικά αν η φύση της είναι κοπιαστική ή επικίνδυνη. Από την άλλη μεριά η εναλλαγή των καθηκόντων (συνέπεια της δυναμικής ανακλητότητας των εκλεγμένων) προϋποθέτει μια ισότητα στις γνώσεις και στις αρμοδιότητες, η οποία θα μπορούσε να είναι το αποτέλεσμα μιας αυτοδιαχειριζόμενης κοινωνίας αλλά δεν θα μπορούσε να τη δημιουργήσει ξεκινώντας από τις σημερινές ανισότητες. Ανακυκλωνόμαστε λοιπόν, όταν μάλιστα παντού όπου η μειοψηφία που κατέχει τα μέσα παραγωγής απαλλοτριώθηκε βίαια, δημιουργήθηκε μια ιεραρχική γραφειοκρατία που κρατάει για τον εαυτό της τα μέσα λήψης των αποφάσεων, στην ανάγκη διά της βίας. Πώς λοιπόν μπορούμε να αποφύγουμε το χάος ή την υποδούλωση;

Β. Κυριαρχία και εξαναγκασμός (σύμφωνα με τον Μαξ Άντλερ)

Ο Μαξ Άντλερ, ένας από τους θεωρητικούς του Αυστρομαρξισμού, προσπάθησε να ορίσει έναν τρίτο δρόμο. Πιστεύει ότι ακόμα και σε μια εξισωτική κοινωνία, ελλείψει κυριαρχίας, είναι αναγκαίος ένας εξαναγκασμός. Σε μια αταξική κοινωνία η επιθετικότητα θα περιοριζόταν αυτόματα. Από την άλλη μεριά η *ισονομία* συνεπάγεται ότι κανείς, τουλάχιστον θεωρητικά, δεν μπορεί να κυριαρχεί πάνω σε κάποιον άλλον, γιατί, σύμφωνα με τη θεμελιώδη παρατήρηση του Ρουσσώ, ο καθένας, υπακούοντας σε όλους, δεν υπακούει σε κανέναν. Ο γενικός νόμος που απορρέει από τη αυτονομία του καθένα δεν γίνεται αντιληπτός σαν κυριαρχία, σαν ετεροδιαχείριση, παραμένει όμως ένα γεγονός ότι αποτελεί κάποιο *διακανονισμό.* Τι πρέπει να γίνει μ' αυτούς που αρνούνται να συμμορφωθούν με το ίδιο τους το συμφέρον; Ο Ρουσσώ είχε πιστέψει ότι έλυσε το πρόβλημα τολμώντας να διακηρύξει ότι θα έπρεπε «να εξαναγκαστούν να είναι ελεύθεροι»! Αυτό, όμως, δε σημαίνει προκαταβολική δικαίωση των στρατοπέδων αναμόρφωσης, των «ψυχιατρικών ασύλων»; Η βία αυτή, έστω σπάνια, έστω σύντομη, προϋποθέτει ένα καταπιεστικό όργανο με αποτέλεσμα την κατάργηση της ισονομίας.

Σχέδιο Cliford Harper

Αλλά οι αντιφάσεις αυτές βρίσκονται στο επίπεδο της αφηρημένης ανάλυσης. Καλύτερα είναι να προσπαθήσουμε να μελετήσουμε τη λειτουργία της κοινωνίας, πλησιάζοντας περισσότερο στην πραγματικότητα, κύρια την οικονομική.

Γ. Η πολιτική οικονομία του αυτοδιαχειριστικού σοσιαλισμού.

Η πολιτική οικονομία ενός αυτοδιαχειριστικού σοσιαλισμού μπορεί να κατανοηθεί μόνο αν συγκριθεί με τον *καπιταλισμό* και τον *κρατικό σοσιαλισμό*. Ο εκμεταλλευτικός μηχανισμός του καπιταλισμού είναι γνωστός. Ο Μπράνκο Χόρβατ, ένας γιουγκοσλάβος οικονομολόγος, χαρακτηρίζει τον κρατικό σοσιαλισμό «γραφειοκρατικό φετιχισμό», εννοώντας τον ως «την έκφραση της εξαφάνισης των ανθρώπινων σχέσεων πίσω από τους γραφειοκρατικούς κανόνες. Κάθε απόφαση που παίρνει ένας γραφειοκράτης αποκαλύπτεται[1] αλάθητη στα μάτια των υφισταμένων του». Στον Καπιταλισμό όπως και στον κρατικό σοσιαλισμό, το σύστημα παράγει την απανθρωποποίηση. Σε μια αυτοδιαχειριζόμενη επιχείρηση, αντίθετα, όλοι οι εργαζόμενοι είναι σε θέση να συμμετέχουν στις οργανωτικές αποφάσεις και, γενικεύοντας, στις πολιτικές αποφάσεις. Από τη στιγμή που υιοθετείται συλλογικά, η απόφαση επιβάλλεται σαν εκτελεστή στον οργανισμό της διαχείρισης. Υπάρχει λοιπόν κατάργηση της ιεραρχίας της εξουσίας και εξαφάνιση της ταξικής κοινωνίας, οι διαταγές που ξεκινούν από τη βάση καθορίζουν, διασταυρούμενες, τη δράση: οι «εντολές» που περιορίζονται σε τεχνικές υποδείξεις πρέπει να κυκλοφορούν προς όλες τις κατευθύνσεις, μπαίνοντας στα κανάλια της επαγγελματικής αρμοδιότητας. Καθώς το παραγωγικό κεφάλαιο είναι ιδιοκτησία όχι του Κράτους αλλά της κοινωνίας, κάθε άτομο απολαμβάνει τα ίδια δικαιώματα και συμμετέχει στη λήψη των αποφάσεων. Τέλος διευκρινίζει ο Χόρβατ, «η οικονομία στο σύνολό της είναι ένας

συνεταιρισμός επιχειρήσεων και η κοινωνία ένας συνεταιρισμός συνεταιρισμών».

Εδώ έχουμε να κάνουμε με ένα νομικό συνεκτικό σχήμα, αλλά οι δυσκολίες αρχίζουν όταν μπαίνει ζήτημα εφαρμογής των δυο αρχών: «στον καθένα σύμφωνα με την εργασία του» και «στον καθένα σύμφωνα με τις ανάγκες του». Δεν μπορεί να γίνει καμιά μαθηματική αφαίρεση. Μια δίκαιη κοινωνία η οποία πρέπει να πάρει υπόψη της, για παράδειγμα, τα παιδιά, τα μειονεκτούντα άτομα, τους γέρους κτλ. πρέπει να ξεπεράσει το νομικό πλαίσιο της οικονομίας και να θέσει δεοντολογικά προβλήματα που είναι δύσκολο να μετρηθούν ποσοτικά. Γι' αυτό το λόγο, για να περιγράψει έναν αυτοδιαχειριστικό σοσιαλισμό, ο οικονομολόγος Σερζ Κολμ εισάγει αμέσως από την αρχή μια έννοια (την αμοιβαιότητα) που είναι ένα μίγμα ανταλλαγής αντικειμένων και δεοντολογίας.

Δ. Η αυτοδιαχείριση και η αμοιβαιότητα (σύμφωνα με τον Σερζ Κολμ)

Ενώ ο καπιταλισμός λειτουργεί μέσω της *αγοράς* και ο σοσιαλισμός μέσω του *πλάνου,* οι αυτοδιαχειριστικές ανταλλαγές σύμφωνα με τον Κολμ, στηρίζονται στη *δωρεά* (και την αντιδωρεά). Ο Κολμ διαχωρίζει προσεχτικά την *αμοιβαιότητα* της δωρεάς (σε συνδυασμό με την αντιδωρεά) από τις εμπορικές ανταλλαγές που χαρακτηρίζουν την αγορά (με νόμισμα, τιμή και κέρδος). Για να το καταλάβουμε, πρέπει να δούμε ότι η *Αγορά,* το *Πλάνο* ή η *Αμοιβαιότητα* αρκούν για να καθορίσουν διαφορετικές κοινωνίες: «ανάλογα με το αν η Αγορά, το Πλάνο ή η Αμοιβαιότητα κυριαρχούν στην οικονομία, έχουμε, χοντρικά, μια κοινωνία *εμπόρων, υπαλλήλων* ή *αδελφών».* Όπως βλέπουμε, ο Κολμ εισάγοντας την έννοια της αδελφότητας στην οικονομία τοποθετείται αποφασιστικά στο ηθικό επίπεδο. Η εισαγωγή αυτή του φαίνεται πάντως αναγκαία, γιατί, σύμφωνα μ' αυτόν «ούτε η Αγορά ούτε το Πλάνο προάγουν τις ωραιότερες ιδιότητες του ανθρώπου». Αντίθετα, δε λειτουργούν παρά μέσω του δολώματος του κέρδους ή της ικανοποίησης του ηγετισμού, πράγμα που οι Κολμ ονομάζει «το κατακάθι των συναισθημάτων». Από το γεγονός αυτό προκύπτει ότι στα δυο αυτά συστήματα, δηλαδή σε όλο σχεδόν τον κόσμο, «εκατομμύρια άνθρωποι περνούν χιλιάδες ώρες χωρίς ομορφιά, καλοσύνη, ελευθερία».

Σχέδιο Ludovic Kozma

Έτσι, σε αντίθεση με τις κοινωνίες «των εμπόρων ή των υπαλλήλων» (εμείς θα λέγαμε «των γραφειοκρατών»), η αυτοδιαχείριση φαίνεται στον Κολμ σαν ένας δρόμος προς το καλύτερο· κρίνει, πραγματικά, ότι η αμοιβαιότητα μπορεί να θεωρείται σαν επέκταση της αυτοδιαχείρισης. Συγκρίνοντας την «καθαρή» αμοιβαιότητα με την αυτοδιαχείριση, έτσι όπως εφαρμόζεται στη Γιουγκοσλαβία, ο Κολμ παρατηρεί την ύπαρξη συλλογικών εγωισμών των επιχειρήσεων. Από αυτό βγάζει το συμπέρασμα ότι οι αξίες της αμοιβαιότητας είναι αναγκαίες για την καλή λειτουργία της αυτοδιαχείρισης. Σίγουρα, η αυτοδιαχείριση έχει το πλεονέκτημα να στηρίζεται στην ισότητα, την ελευθερία, τη δημοκρατία και τη δικαιοσύνη, αλλά η αμοιβαιότητα φέρνει το αναγκαίο (και εξίσου βασικό) συμπλήρωμα του αλτρουϊσμού και της αδελφότητας. Πάντως, ο Κολμ αναγνωρίζει ότι οι βασικές αξίες που στηρίζουν την αμοιβαιότητα καθιερώνονται καλύτερα με αφετηρία μια αυτοδιαχειριζόμενη κοινωνία, όπου το έδαφος είναι προετοιμασμένο, ενώ δε συμβαίνει το ίδιο με τις εμπορικές ή γραφειοκρατικές κοινωνίες. Επιπλέον, παίρνει υπόψη του ότι η αυτοδιαχείριση είναι ένα απαραίτητο μέσο για να καθιερωθεί η αμοιβαιότητα της αδελφότητας, γιατί μπορεί να εισαχθεί με θεσμικές αλλαγές πάνω στις οποίες κοινωνικά και πολιτικά μπορεί κανείς να στηριχθεί περισσότερο από όσο σε μια προσδοκία δημιουργίας ενός «νέου ανθρώπου». Σίγουρα ο Κολμ βλέπει καλά ότι η «γενική Αμοιβαιότητα» στην οποία αποβλέπει απαιτεί πάνω απ' όλα μια μετατροπή των κινήτρων, των ατομικών αξιών, αλλά δεν μπορεί να υποδείξει τους δρόμους και τα μέσα μιας τέτοιας μεταστροφής των ανθρώπων. Πάντως αυτή η εισαγωγή αξιών στην πολιτική οικονομία είναι διαφωτιστική, όπως ήταν και στον Μαξ Βέμπερ όταν εξήγησε την προέλευση του καπιταλισμού. Πάντως, στον Μαξ Βέμπερ επρόκειτο για την ιστορία, ενώ για τον Κολμ η επίκληση αξιών έχει ως λειτουργία το χτίσιμο ενός μέλλοντος. Ωστόσο αυτό δεν είναι καθαρή αυθαιρεσία, γιατί η Ιστορία έδειξε με τον οικονομικό φιλελευθερισμό ότι «οι μηχανισμοί της ελευθερίας» μπορεί να μη δίνουν την ελευθερία, παρά μόνο στους ατομι-

κούς ιδιοκτήτες, μια ελευθερία παρόμοια με της αλεπούς στο κοτέτσι. Πάντως αυτή «η μεταστροφή όλων μαζί των ανθρώπων», που ο Σαρτρ δεν έπαψε να ελπίζει, είναι περισσότερο μια *ευχή* παρά ένα *πολιτικό πρόγραμμα.* Γι αυτό, οι πιο μετριόφρονες οπαδοί της αυτοδιαχείρισης εγκαταλείπουν αυτά τα μεγάλα σχέδια της ριζικής επανάστασης, για μια προοδευτική πορεία, φαινομενικά πιο αργή, στην πραγματικότητα όμως πιο γρήγορη, γιατί επιτρέπει την άμεση δράση με μια σειρά μεταρρυθμίσεων.

II. Ο επαναστατικός ρεφορμισμός

Στο βιβλίο του *L' autogestion goutte a goutte (Η αυτοδιαχείριση στάλα στάλα),* ο Ντανιέλ Μοτέ καταγγέλλει την παραλυσία που προκύπτει από το μαξιμαλισμό. Ο μαξιμαλισμός θέτοντας ως αρχή ότι η αυτοδιαχείριση προϋποθέτει την κατάλυση του καπιταλισμού, δηλαδή την ηθική μεταστροφή των ανθρώπων, κάθε αυτοδιαχειριστικό προχώρημα το παραπέμπει στις ρωμαϊκές καλένδες. Αυτή η προϋπόθεση, αυτός ο σχεδόν a priori όρος λειτουργεί σαν «επιχείρημα υπέρ της τεμπελιάς»: δεν μπορούμε να τα κάνουμε *όλα* για να εγκαθιδρύσουμε την αυτοδιαχείριση *επομένως* δεν μπορούμε να κάνουμε *τίποτα.* Χτίζουμε ένα ορθολογικό σύστημα για τον πέρα από τον καπιταλισμό κόσμο, δηλαδή κατά κάποιο τρόπο «στο χώρο της ουτοπίας», για μια τουλάχιστον μακρινή εποχή, χωρίς σύνδεση με τα πραγματικά προβλήματα. Ας πάρουμε μόνο την προϋπόθεση της ανατροπής του ιδιωτικού καπιταλισμού, προκαλεί ένα διπλό μπλοκάρισμα: ο καπιταλισμός αυτός είναι ακόμα στέρεα ριζωμένος σε ορισμένες χώρες και, το κυριότερο, εκεί όπου καταργήθηκε εμφανίστηκε όχι η αυτοδιαχείριση, αλλά ένα είδος κρατικού καπιταλισμού. Το να μη θέλουμε να αντιμετωπίσουμε μια αυτοδιαχειριστική πορεία παρά μόνο μετά «την απαλλοτρίωση των απαλλοτριωτών» αυτό είναι στείρος μαξιμαλισμός. Αυτό, υπογραμμίζει ο Μοτέ, σημαίνει ότι ο στόχος μπαίνει πολύ ψηλά, γιατί αυτή η προϋπόθεση -το ξέρουμε πολύ καλά- δεν είναι επαρκής και, επιπλέον εμποδίζει κάθε άμεση δράση.

Εξετάζοντας το ζήτημα πιο προσεχτικά, βλέπουμε ότι ο αυτοδιαχειριστικός μαξιμαλισμός δεν είναι γέννημα κανενός συλλογισμού πάνω στην πράξη, αλλά αφηρημένων θεωρητικών απόψεων για την ισότητα, τη δικαιοσύνη, την αμοιβαιότητα. Σίγουρα, οι αναφορές είναι απαραίτητες, διαφορετικά πώς θα αμφισβητούνταν τα υπάρχοντα εκμεταλλευτικά καθεστώτα; Θα μπορούσαμε μάλιστα να πούμε ακόμα, ότι αποτελούν «ρυθμιστικές ιδέες» και ότι γι' αυτό παρέχουν τα κριτήρια αξιολόγησης των άμεσων πράξεων.

Πάντως η παρέμβαση αυτή των αξιών περνά συχνά απαρατήρητη˙ ο εργατικός πειραματισμός μας δείχνει μια κατεύθυνση την οποία δεν διεκδικεί η επίσημη ιδεολογία των κομμάτων και των συνδικάτων της αριστεράς˙ αυτό που ονομάζουμε «αυτοδιαχειριστική πρακτική» στη βάση είναι, κατά κάποιο τρόπο «αόρατη» ή και «άγρια» σαν τέτοια˙ εκδηλώνεται, για παράδειγμα, με την ικανότητα που έχουν οι εργάτες να εξοικονομούν διαστήματα ελεύθερου χρόνου και, ακόμα, να κάνουν, κρυφά σχεδόν δημιουργικές πράξεις. Έτσι οι εργαζόμενοι ανασυνθέτουν μια πρακτική γνώση την οποία πιστεύοταν ότι τους είχαν αφαιρέσει με την τεϊλορική αλυσίδα. Αυτή η επανιδιοποίηση της συλλογικής δημιουργικότητας δεν μπορεί παρά να αποκτήσει μια *θεσμοθετούσα αποτελεσματικότητα,* ακόμα κι αν η τελευταία αυτή δεν μπορεί να εκφραστεί με απότομες μεταβολές. Σύμφωνα με τον Μοτέ, αυτοί οι νέοι τρόποι λειτουργίας δεν μπορούν να επενεργήσουν παρά, για να το πούμε έτσι, «στάλα στάλα», με κίνδυνο να μην ξέρουμε πιο θα είναι το τελικό μοντέλο: «Μόνο δημιουργώντας περιορισμένους αυτοδιαχειριζόμενους τομείς (μικρο-αυτοδιαχείριση), μπορούμε να ελπίζουμε ότι θα αυξήσουμε την δημοκρατικότητα των θεσμών γιατί η μικρή ομάδα είναι ένας προνομιακός τόπος για την εκμάθηση των κοινωνικών σχέσεων, την ανάπτυξη του κριτικού πνεύματος, της τεχνικής διαχείρισης, την ανάλυση των προβλημάτων» και τη γνώση της λήψης αποφάσεων. Άνθρωποι που θα βρεθούν μ' αυτό τον τρόπο σε μια κατάσταση μικρο-αυτοδιαχείρισης -ακόμα κι αν δεν μπορέσουν να συλλάβουν, και το βασικότερο ούτε να κάνουν πράξη, μεγάλα αυτοδιαχειριζόμενα σύνολα- δεν θα είναι λιγότερο κριτικοί και απαιτητικοί απέναντι στους μεγάλους θεσμούς οι οποίοι τους κατευθύνουν. Αν και δεν μπορούν να παράγουν μοντέλα, είναι τουλάχιστον ικανοί να αμφισβητήσουν αυτούς που τους καταπιέζουν ή απλώς περιορίζουν την ελευθερία τους.

Σίγουρα, μια τέτοια μικρο-αυτοδιαχειριστική πορεία δεν ικανοποιεί απόλυτα (έχει κάτι το «τυφλό» που θυμίζει την παροιμιώδη δουλειά του «γερο-τυφλοπόντικα». Βαδίζοντας προς αυτήν την κατεύθυνση ο Μοτέ αναφέρει εξάλλου «για τη μαύρη εργασία»[2] και τις αυθόρμητες πρακτικές, οι «κανόνες των οποίων δεν είναι γραμμένοι πουθενά». Επιπλέον, οι επινοητές πιο αποτελεσματικών τεχνικών συχνά θέλουν το «δημιούργημά τους να παραμένει κρυφό» λες και οι επινοήσεις αυτές

Σχέδιο Pablo Picasso

έχουν ανάγκη από σκοτεινές περιοχές που να χρησιμεύουν για καταφύγια. Η θεσμοποίηση, παράγοντας τη διαφάνεια, μοιάζει να εκθέτει τους εργαζόμενους σε έναν δυνητικό τουλάχιστον έλεγχο.

Σίγουρα οι στάσεις αυτές -που μόλις πριν αναφέραμε- αποδείχνουν ότι οι εργάτες δυσπιστούν απέναντι στις προκατασκευασμένες ουτοπίες, στα «μοντέλα» τα γραμμένα στο χαρτί από μεμονωμένους μεταρρυθμιστές, χωρίς προηγούμενο πειραματισμό, και τα οποία -θα μπορούσε να το περιμένει κανείς- ποτέ δε βρήκαν ανθρώπους αρκετά αγνούς ώστε να ζήσουν σύμφωνα με τις αρχές τους για πολύ καιρό, τουλάχιστον χωρίς εξαναγκασμό.

Πάντως, θέτοντας σαν αρχή ότι δεν μπορούν να βρεθούν προπλάσματα αυτοδιαχειριζόμενων συλλογικών συμπεριφορών παρά σε «εμβρυώδεις κυψέλες του περιθωρίου και της παρανομίας», είμαστε καταδικασμένοι, στο πολιτικό επίπεδο να βαδίζουμε σχεδόν στην τύχη. Δεν πρόκειται παρά για μια διακήρυξη πίστης που κάνει τον Μοτέ στο τέλος του βιβλίου του να διατυπώνει την υπόθεση ότι η αργή εξέλιξη της «αυτοδιαχείρισης στάλα στάλα», αυτός ο τυφλός πειραματισμός, θα αποτελέσει αύριο την πραγματική ιστορία της αυτοδιαχείρισης.

Όπως είδαμε, αν και οι οπαδοί του μικρο-πειραματισμού αμφισβητούν τις a priori θεωρητικές προκατασκευές των μεγάλων μοντέλων, αυτό δε σημαίνει ότι δεν ελπίζουν πως μέσα από απρόβλεπτες στη σημερινή φάση διαδρομές, η αυτοδιαχείριση -ακόμα κι αν προχωράει στάλα στάλα- θα καταλήξει να αλλάξει ολόκληρη την κοινωνία και να γράψει σιγά σιγά μια νέα ιστορία της ανθρωπότητας. Κατά μια έννοια η μικρο-αυτοδιαχείριση θα γεννήσει τη μακρο-αυτοδιαχείριση.

Στο σημείο αυτό διαχωρίζονται από τους θεωρητικούς της *δυϊστικής κοινωνίας*· οι τελευταίοι αυτοί αντιπαραθέτουν τη μικρο-αυτοδιαχείριση στα *μεγάλα ετεροδιαχειριζόμενα* και μη αυτοδιαχειριζόμενα *σύνολα*.

ΙΙΙ. Η δυϊστική κοινωνία

Η δυϊστική κοινωνία έχει πάρα πολύ καλά παρουσιαστεί από τον Αντρέ Γκόρζ στο βιβλίο του *Adieux au proletariat (Αντίο προλεταριάτο)*. Στο βιβλίο του αυτό δεν αρκείται να κριτικάρει κάθε γενική θεωρία για την απελευθέρωση της ανθρωπότητας, αλλά φτάνει στο σημείο να «αποχαιρετήσει» το «φορέα» αυτής της θεωρίας: το προλεταριάτο. Βέβαια, λέγοντας «αντίο προλεταριά-

το» δεν εννοεί ότι οι εργάτες δεν υπάρχουν πια, αλλά αμφισβητεί ότι οι εργαζόμενοι στο σύνολό τους είναι οι φορείς της Μεγάλης Θεωρίας της απελευθέρωσής τους.

Η αλήθεια είναι ότι αυτή η Μεγάλη Θεωρία έχει δημιουργηθεί από διανοούμενους, βγαλμένους συχνά από την αστική τάξη (Μαρξ και Ένγκελς). Ωστόσο, σε πολλά κείμενα, ο Μαρξ επιδίωξε να υπογραμμίσει ξεκάθαρα ότι δε θεωρούσε καθόλου τον εαυτό του σαν το *δημιουργό* της θεωρίας του προλεταριάτου. Το 1879, λίγα χρόνια πριν από το θάνατό του, συνοψίζοντας τη δράση όλης του της ζωής σε μια εγκύκλιο που απεύθυνε στους ηγέτες της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας και την οποία συνυπέγραψε ο Ένγκελς, ο Μαρξ διευκρίνιζε: «Κατά τη δημιουργία της Διεθνούς διατυπώσαμε το έμβλημα του αγώνα μας: *η χειραφέτηση της εργατικής τάξης θα είναι έργο της ίδιας της εργατικής τάξης*. Δεν μπορούμε κατά συνέπεια, να είμαστε συνοδοιπόροι με ανθρώπους που διακηρύσσουν ανοιχτά ότι οι εργάτες είναι πολύ αμόρφωτοι για να απελευθερωθούν από μόνοι τους και ότι πρέπει να απελευθερωθούν από τα πάνω, δηλαδή από φιλάνθρωπους μεγαλοαστούς και μικροαστούς».

Πρέπει παρόλα αυτά να ομολογήσουμε ότι μέσα από τα γραφτά του και τους λόγους του, ο Μαρξ αφέθηκε σε ευρύτατες προβλέψεις χωρίς να έχει εξουσιοδοτηθεί γι' αυτό από τη μεγάλη μάζα των εργατών. Και συχνά μάλιστα ο Μαρξ, κύρια στην ιδιωτική αλληλογραφία του, έκφρασε την απογοήτευσή του, μάλλον την αγανάκτησή του, για τις συγκεκριμένες θέσεις που είχαν πάρει οι εργάτες, φτάνοντας στο σημείο να «προβλέψει» ότι οι επαναστατικές ιδέες τους θα δυνάμωναν περισσότερο άμα προστεθούν «μερικά χρόνια εξαθλίωσης».

Έναν αιώνα αργότερα, η άποψη αυτή θα επαναληφθεί από τον Μαρκούζε, ο οποίος θα χαρακτηρίσει μη επαναστάτες τους εργάτες των αναπτυγμένων καπιταλιστικών χωρών γιατί είναι υπερβολικά ενσωματωμένοι στη βιομηχανική κοινωνία. Ο Μαρκούζε θα αναζητήσει τους φορείς της επανάστασης ανάμεσα στους άνεργους των μεγάλων πόλεων και στους απόκληρους του Τρίτου κόσμου, ενώ ο Σερζ Μαλέ θα υποστηρίξει ότι η τεχνολογική εξέλιξη γέννησε μια *νέα εργατική τάξη*, πιο επαναστατική και ικανή να αυτοδιαχειριστεί την παραγωγή.

Έτσι η θεωρία του προλεταριάτου αποτελεί ένα πρόβλημα: ο Λούκατς συνυπογράφει την άποψη ότι η ταξική συνείδηση «δίνεται» στο προλεταριάτο και ο Γκράμσι υποστηρίζει ότι το προλεταριάτο δεν μπορεί να συνειδητοποιήσει την επαναστατική θεωρία του παρά με τη μεσολάβηση του Κόμματος. Με δυο λόγια, με όσο σεβασμό κι αν γίνεται η αναφορά στο προλεταριάτο, γεγονός παραμένει το ότι η γενική θεωρία για τη χειραφέτηση είναι έργο των «στοχαστών», των «ειδικών» ή των «πρωτοποριακών μειοψηφιών» και όχι του συνόλου της εργατικής τάξης. Με τον τρόπο αυτό, η θεωρία της αυτοδιαχείρισης, της χειραφέτησης του προλεταριάτου, δε φαίνεται να έχει παραχθεί από το προλεταριάτο. Ο ρόλος των διανοουμένων δύσκολα μπορεί να οριστεί, εκτός κι αν αρνηθούμε κάθε γενική θεωρία και μείνουμε στο μικρο-πειραματισμό για τον οποίο ήδη μιλήσαμε.

Η «αναδίπλωση» αυτή θα είχε και ένα άλλο πλεονέκτημα: όπως συχνά υπενθυμίζεται, η μεγάλη θεωρία των «Στοχαστών Δασκάλων» γέννησε στη διάρκεια της ιστορίας καταπιεστικά καθεστώτα. Όποιος κι αν ήταν ο διακηρυγμένος στόχος των «νέων απελευθερωτών», να ενεργούν για το καλό του λαού και μάλιστα στο *όνομα* ολόκληρου του λαού, καμιά συνολική αυτοδιαχείριση δεν εφαρμόστηκε και αν αποφασίστηκαν μεγάλες κοινωνικές ανατροπές, αυτό έγινε «από τα πάνω», όπως για παράδειγμα στην Καμπότζη.

Μπορεί κανείς να μη δει σ' όλα αυτά παρά αποκλίσεις, σφάλματα και να πιστέψει ότι εξηγούνται από τα λάθη μερικών ανθρώπων, την «προσωπολατρεία» ή τα «εγκλήματα» του ενός ή του άλλου καθοδηγητή. Υπάρχουν άνθρωποι, που αν και ομολογούν ότι η ΕΣΣΔ ή οι άλλες κομμουνιστικές χώρες δεν είναι πια «μοντέλα», συνεχίζουν να υποστηρίζουν ότι ο απολογισμός αυτών των καθεστώτων είναι «συνολικά θετικός» από το γεγονός και μόνο ότι έχει εξαλειφθεί η εκμετάλλευση από την αστική τάξη. Είναι αλήθεια ότι οι δυσλειτουργίες του γραφειοκρατικού συστήματος είναι τέτοιες ώστε έχουν καταλήξει να δημιουργήσουν αυτό που ονομάζουμε «αυτοδιαχειριζόμενες ταξιαρχίες», τηλεκατευθυνόμενες από την κεντρική εξουσία, οι οποίες έχουν σαν λειτουργία να παρακινούν μια ορισμένη δημιουργικότητα στο επίπεδο της εκτέλεσης των καθηκόντων. Αυτό δε σημαίνει ότι αυτές οι «αυτοδιαχειριζόμενες ταξιαρχίες», ούτε εξάλλου ο συνεταιριστικός τομέας, ούτε πρόσφατα στη Γαλλία τα «εργαστηριακά συμβούλια» βάζουν καθόλου σε αμφισβήτηση τις συνολικές πολιτικές δομές. Αυτό που πάντα λείπει είναι ένα αντιιεραρχικό *σύστημα γενικευμένης αυτοδιαχείρισης*. Κι από κει ξεκινά ένα είδος μεγάλου σχίσματος ανάμεσα στους οπαδούς της αυτοδιαχείρισης:

Για τους μεν, η μη αυτοδιαχείριση (η ετεροδιαχείριση) των μεγά-

λων οικονομικών και πολιτικών συνόλων είναι αθεράπευτη. Το ίδιο το σχέδιο θεσμοθέτησης μιας από τα πριν αυτοδιαχειριζόμενης κοινωνίας, στο σύνολο και στις λεπτομέρειές της είναι αντιφατικό. Στοχεύοντας στην ολότητα, δεν μπορούμε παρά να δημιουργήσουμε τον ολοκληρωτισμό. Κάτω απ' αυτές τις συνθήκες, πρέπει να εγκαταλείψουμε την a priori κατασκευή παραδειγμάτων εξισωτισμού και να δεχθούμε ότι οι μεγάλοι ιεραρχικοί θεσμοί που διέπουν τις σύγχρονες κοινωνίες δεν μπορούν να είναι αυτοδιαχειριζόμενοι.

Στο εξής, αν θέλουμε να ζούμε αυτοδιαχειριστικά, είμαστε υποχρεωμένοι να διατηρήσουμε χώρους μικρών διαστάσεων και να ξαναδώσουμε περιεχόμενο στην «ιδιωτική ζωή». Έτσι μπορούμε να δεχτούμε ένα νέο-μανιχαϊσμό και αντί να επιδιώξουμε να εγκαθιδρυθεί ένα σύστημα όπου θα κυριαρχούσε η «γενική θέληση», αντί για το «εθνικό πλάνο» ή τη «γενικευμένη αυτοδιαχείριση», πρέπει να συλλάβουμε την ανταγωνιστική διάταξη δυο κόσμων: *από τη μια μεριά μια* κρατική ή «πολυεθνική» μακροετεροδιαχείριση και, *από την άλλη* στο περιθώριο, πολυάριθμες αυτομικρο-διαχειρίσεις. Το θέμα είναι να αποσυνδεθούν οι μεγάλες σφαίρες της ετερονομίας (της ετεροδιαχείρισης) για να προκύψουν διαστήματα αυτονομίας (αυτοδιαχείρισης) που να ξεφεύγουν από τις επιταγές του Κράτους και των κεντρικών Διοικήσεων. Ο Αντρέ Γκορζ το λέει ξεκάθαρα: "Η ελευθερία είναι βασικά η δοσμένη στον καθένα δυνατότητα να χτίζει μια *φωλιά* (υπογραμμισμένο από τον Γκορζ) που να προστατεύει την προσωπική του ζωή". Έτσι έχουμε μια *δυϊστική κοινωνία,* όπως, κατά μια άλλη έννοια, άλλοι μιλούν για *κοινωνία δυαδική*. Για τους τελευταίους αυτούς υπάρχουν δύο αντιτιθέμενες κοινωνίες που συσπειρώνουν διαφορετικά άτομα ενώ, κατά τον Γκορζ, ο διαχωρισμός διαπερνά συχνά τα άτομα που ζουν (για να κερδίσουν το ψωμί τους) πότε στον κόσμο της αναγκαιότητας και, στη συνέχεια, στα μικρά περιθώρια της ελευθερίας.

Λέγοντας αυτά ο Γκορζ νομίζει ότι έδωσε ένα νόημα στη φράση του Μαρξ: *«Η κυριαρχία της ελευθερίας δεν μπορεί να οικοδομηθεί παρά στη βάση της κυριαρχίας της αναγκαιότητας»*. Αλλά, για τον Μαρξ, αναγνώστη του Σπινόζα, η ελευθερία σε όλα τα επίπεδα δεν μπορούσε να εφαρμοστεί παρά μέσω της γνώσης των νόμων και της φύσης. Αφού το βασικό εμπόδιο στην αποτελεσματική δράση του ανθρώπου είναι η άγνοια, ο Μαρξ φαίνεται να απείχε πολύ από το να επιδιώκει μια δυαδική κοινωνία, ένα αρχιπέλαγος μικρο-αυτοδιαχειρίσεων όπου θα μπορούσε να ζήσει κανείς ελεύθερος, έξω από τους αναγκαίους κανόνες. Αντίθετα, η κατανόηση όλων των νόμων της φύσης είναι αυτή που θα επιτρέψει τη δημιουργία ενός ορθολογικού συστήματος όπου -όπως πίστευε- *«η ελεύθερη ανάπτυξη του καθένα θα ήταν η προϋπόθεση για την ελεύθερη ανάπτυξη όλων»*. Μικρο- ή μακρο-αυτοδιαχείριση, αυτές είναι οι δυο βασικές επιλογές που, στο τέλος αυτού του αιώνα, διαιρούν τους οπαδούς της αυτοδιαχείρισης.

Οι πρώτοι μπορούν να στηρίζονται σε έναν κάποιο πειραματισμό πάνω στη ζωή, στο περιθώριο, στις πολυάριθμες μικρές ομάδες, ενώ όλα τα μεγάλα σύνολα είναι ετεροδιαχειριζόμενα. Η μακρο-αυτοδιαχείριση δεν υπάρχει παρά σαν σχέδιο, αλλά δεν είναι και τόσο σίγουρο ότι αυτό το προκατασκεύασμα είναι κάτι παραπάνω από μια ουτοπία· μήπως αντίθετα είναι ο φόβος ότι το «φάντασμα» (άλλοτε του κομμουνισμού) σήμερα της αυτοδιαχείρισης δεν είναι ένα απατηλό όραμα αλλά η απειλή μιας άλλης κοινωνίας, *εφικτής,* χωρίς αφεντικά, που επανειλημμένα αναγκάζει τις μεγάλες ετεροδιαχειριστικές δυνάμεις να επεμβαίνουν στρατιωτικά για να σταματήσουν την έστω αμφίβολη πορεία προς τη γενικευμένη αυτοδιαχείριση; Στην Ουγγαρία το 1956, στην Τσεχοσλοβακία το 1968, στην Πολωνία πριν από μερικούς μήνες η επέμβαση ήταν ενάντια σε *ανέφικτες ουτοπίες* ή ενάντια σε μια εξισωτική και ελεύθερη κοινωνία που φαίνεται όχι μόνο πραγματοποιήσιμη αλλά και επικείμενη; Έτσι ο φόβος τους μπορεί να ερμηνευθεί από άλλους, από μας, σαν ελπίδα.

---

1. *Δε μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε γνωστική εννοιολογία («αποδείχνεται») γιατί μεσολαβεί το «φετίχ» και το «πεφωτισμένο».*

2. *Πρόκειται για την εργασία κυρίως μεταναστών που δουλεύουν παράνομα, χωρίς κάρτα εργασίας, σε επιχειρήσεις που λειτουργούν πρόχειρα ξεφεύγοντας από τον κρατικό έλεγχο (σ.τ.ε.)*

Π. Κροπότκιν:

Η παρακάτω αναδημοσίευση αναφέρει κάποιες βασικές θέσεις του μεγάλου θεωρητικού Π. Κροπότκιν σε σχέση με τους προβληματισμούς αλλά και την προετοιμασία των κοινοτιστικών εγχειρημάτων, καθώς εκείνα βρίσκονται στα πρώτα τους βήματα.

Αφοσιωμένος στην ελευθεριακή σκέψη, ο Κροπότκιν μας χαρίζει αξιοσημείωτες παρατηρήσεις σε ό,τι αφορά την αναπροσαρμογή της κοινωνίας στο κοινοτιστικό μοντέλο ενώ, παράλληλα, για προσωπικούς του λόγους αναγκάζεται να επιχειρηματολογήσει μια διστακτική θέση απέναντι στον ακτιβισμό, νιώθοντας πως πρέπει να δικαιολογήσει την άρνησή του σε μια συμμετοχή που χρειάζεται περισσότερες θυσίες. Γι' αυτό και αποκαλύπτεται αγκιστρωμένος -παρά τις προσπάθειές του να απαλλαχτεί- από τους μύθους σε σχέση με την «κακή φύση» του ανθρώπου, ξεπέφτοντας σ' ένα ατυχή παραλληλισμό των κρατουμένων με τους κοινοτιστές.

Επιπλέον, γνωρίζει και ο ίδιος πως, όσο πιο ρεαλιστική κι αν ήταν στην εποχή του η θεωρία της χειραφέτησης των μαζών μέσω της προπαγάνδας, καμιά θεωρία της απελευθέρωσης δεν είναι εφικτή αν δεν ανταποκρίνεται σε επίκαιρες πρακτικές. Γι' αυτό κι εμείς πιστεύουμε πως η απογοήτευση είναι δεδομένη μόνο για τους ανθρώπους που δεν προσπάθησαν.

Απ' την άλλη, βέβαια, είναι λογικό να μη γνωρίζει τη σύγχρονη εποχή που απαιτεί διαφορετικές αλλά και περισσότερες αναλύσεις πάνω στο θέμα των νεοσύστατων κομμουνιστικών κοινοτήτων, όπως η αποβολή των πλαστών αναγκών του καπιταλισμού, η αποφυγή δημιουργίας ενός ασύλου όλων των απαγορευμένων καρπών της σημερινής κοινωνίας, η εξωτερική πίεση του ανταγωνισμού πάνω στην οικονομική δημοκρατία, η οικολογική κρίση με τις συγκρουσιακές σχέσεις που δημιουργεί κ.λ.π.

Ωστόσο, οφείλουμε να αναγνωρίσουμε την αξία της ερευνητικής προσπάθειας του Κροπότκιν καθώς και τις ενδιαφέρουσες αναλύσεις πάνω στην προβληματική των κομμουνιστικών εγχειρημάτων, οι οποίες, ακόμη και σήμερα, θα πρέπει να εξετάζονται με την ίδια σοβαρότητα.

Έτσι, ελπίζοντας πως οι απόψεις του θα συνεισφέρουν στο σκοπό για τον οποίο γράφτηκαν, αναδημοσιεύουμε αυτή την επιστολή φιλοδοξώντας κι εμείς να υποστηρίξουμε το ξεκίνημα μιας κομμουνιστικής αποικίας.

Κάποιοι Κομμουνιστές, κάτοικοι της Βόρειας Αγγλίας, αποφάσισαν να ιδρύσουν έναν οικισμό, ο οποίος θα είναι κατά κάποιο τρόπο παρόμοιος με αυτόν του Herbert Mill στο Starnthwaite, αλλά θα διέπεται από Κομμουνιστικές αρχές. Οι υπεύθυνοι του σχεδίου βρίσκονται σε διαπραγματεύσεις για διάφορα πακέτα γης, αλλά ακόμη δεν έχουν πάρει την τελική απόφαση ως προς την τοποθεσία στην οποία θα στρατοπεδεύσει ο καταυλισμός τους. Πληροφορηθήκαμε όμως, ότι, αν ως την τελευταία στιγμή δεν παρουσιαστούν απρόβλεπτες δυσκολίες, η αποικία θα εγκατασταθεί στο Tyneside ή το Wearside, κατά πάσα πιθανότητα στο δεύτερο. Ο Πρίγκιπας Κροπότκιν, που προσκλήθηκε να γίνει ο ταμίας, απάντησε με τον ακόλουθο τρόπο:

Viola Cottage, Brimley, Kent, Feb. 16, 1895

Αγαπητέ σύντροφε,

Ευχαριστώ για το ευγενικό γράμμα σου και την εξαιρετικά καθαρή παρουσίαση των γεγονότων. Επιπλέον, σ' ευχαριστώ για την εμπιστοσύνη σου σε εμένα. Αλλά πρέπει να σας πω ότι με κανέναν τρόπο δεν θα μπορούσα να γίνω ταμίας. Είμαι το λιγότερο κατάλληλο άτομο γι' αυτή τη δουλειά, καθώς ποτέ μου δεν κατάφερα να κρατήσω λογαριασμούς για τα δικά μου έσοδα και έξοδα.

Όσο αφορά το σχέδιό σας, πρέπει να σας πω ότι δεν έχω πολύ εμπιστοσύνη σε σχέδια κομμουνιστικών κοινοτήτων που ξεκινούν κάτω από τις παρούσες συνθήκες, και πάντα λυπούμαι πολύ να βλέπω άνδρες και γυναίκες να υποφέρουν όλων των ειδών τις στερήσεις για να συναντήσουν στο τέλος, στις περισσότερες περιπτώσεις, μόνον απογοήτευση, να αποσύρονται για πολλά χρόνια από την προπαγάνδιση ιδεών μέσα στις μάζες, και από τη βοήθεια που προσφέρουν στις μάζες για τη χειραφέτησή τους, για να κάνουν ένα πείραμα που έχει πολλές πιθανότητες να αποτύχει.

Ένα γράμμα για μια προτεινόμενη Κομμουνιστική εγκατάσταση

Αλλά πρέπει επίσης να πω ότι στο σχέδιό σας υπάρχουν πολλά σημεία που, αναμφίβολα, του δίνουν περισσότερες πιθανότητες επιτυχίας σε σύγκριση με τα περισσότερα προηγούμενα πειράματα. Επί χρόνια κήρυττα ότι, αφού υπάρχουν άνθρωποι αποφασισμένοι για ένα τέτοιο πείραμα, αυτό πρέπει να γίνει:

1. Όχι σε απομακρυσμένες περιοχές, όπου θα συναντούσαν επιπρόσθετα στις δικές τους δυσκολίες, όλες τις κακουχίες που ένας πρωτοπόρος του πολιτισμού έχει να αντιμετωπίσει σε μια ακατοίκητη χώρα (κι εγώ ο ίδιος γνωρίζω πολύ καλά, από δική μου πείρα αλλά και τω φίλων μου πόσο μεγάλες είναι αυτές οι δυσκολίες), αλλά στην γειτονιά των πόλεων. Σε τέτοιες περιπτώσεις κάθε μέλος της κοινότητας μπορεί να απολαμβάνει τα πολλά οφέλη του πολιτισμού. Ο αγώνας της ζωής είναι ευκολότερος, γιατί από τη μία επωφελούμαστε από τα βήματα που έχουν κάνει οι πρόγονοί μας, και από την άλλη ωφελούμαστε από την πείρα των γειτόνων μας.

Και κάθε μέλος που είναι δυσαρεστημένο από την κοινοτική ζωή μπορεί, ανά πάσα στιγμή, να επιστρέψει στην ατομική ζωή της παρούσας κοινωνίας. Σε μια τέτοια περίπτωση, μπορεί κανείς να απολαύσει την διανοητική, επιστημονική και καλλιτεχνική ζωή του πολιτισμού μας, χωρίς απαραίτητα να εγκαταλείψει την κοινότητα.

2. Μια νέα κοινότητα, αντί να μιμηθεί το παράδειγμα των προγόνων μας και να ξεκινήσει με την εκτεταμένη γεωργία, με όλες τις ταλαιπωρίες, τα ατυχήματα, τα μειονεκτήματα και το ποσοστό σκληρής δουλειάς που απαιτεί, η οποία είναι πολύ συχνά ανώτερη των δυνάμεων των μελών της κοινότητας,

Σχέδιο Malette Dean

πρέπει να ανοίξει νέους τρόπους παραγωγής, όπως ανοίγει νέους τρόπους κατανάλωσης. Πρέπει, μου φαίνεται, να ξεκινήσει με εντατική γεωργία – που σημαίνει, αγοραία κηπευτική καλλιέργεια, βοηθούμενη όσο το δυνατόν από καλλιέργεια σε θερμοκήπια. Εκτός του πλεονεκτήματος της ασφάλειας της σοδειάς, που παρέχεται από την ποικιλία της και τα ίδια τα μέσα της καλλιέργειας, αυτού του είδους η καλλιέργεια έχει το πλεονέκτημα ότι επιτρέπει στην κοινότητα να χρησιμοποιήσει ακόμη και τις πιο μικρές δυνάμεις. Κι ο καθένας γνωρίζει πόσο αποδυναμωμένοι είναι οι περισσότεροι εργάτες των πόλεων από τις φονικές συνθήκες υπό τις οποίες οργανώνονται σήμερα οι περισσότερες βιομηχανίες.

3. Η πρώτη συνθήκη επιτυχίας, όπως απέδειξαν οι αγροτικές κοινότητες anama, οι Νέοι Ίκαροι και πολλοί άλλοι, είναι να απεκδυθεί ο κοινοτισμός από το μοναστικό και στρατιωτικό του περίβλημα και να τον συλλάβουμε ως τη ζωή ανεξάρτητων οικογενειών, που βρίσκονται μαζί εξαιτίας της επιθυμίας τους να αποκτήσουν υλική και ηθική ευζωία με τον συνδυασμό των προσπαθειών τους. Η θεωρία σύμφωνα με την οποία η οικογενειακή ζωή πρέπει να καταστραφεί εντελώς για να έχουμε οικονομία στα καύσιμα που χρησιμοποιούνται στην κουζίνα ή για τη θέρμανση της τραπεζαρίας είναι τελείως εσφαλ-

μένη. Και είναι σίγουρο ότι οι Νέοι Ίκαροι έχουν απόλυτο δίκιο όταν εισάγουν όσο το δυνατόν περισσότερη οικογενειακή και ομαδική ζωή, ακόμη και στον τρόπο που παίρνουν τα γεύματά τους.

4. Μου φαίνεται πως έχει αποδειχθεί με στοιχεία, ότι, αν οι άνθρωποι δεν είναι ούτε άγγελοι ούτε σκλάβοι, όπως τους θέλουν οι εξουσιαστές ουτοπιστές, τότε οι Αναρχικές αρχές είναι οι μόνες με βάση τις οποίες μια κοινότητα έχει ελπίδες να πετύχει. Στις εκατοντάδες ιστορίες κοινοτήτων που είχα την ευκαιρία να διαβάσω, πάντα διαπίστωνα ότι η εισαγωγή οποιουδήποτε είδους εκλεγμένης αρχής ήταν πάντα, χωρίς καμία εξαίρεση, ο λόγος για τον οποίο αποτύγχανε η κοινότητα. Ενώ, από την άλλη μεριά, οι κοινότητες που απόλαυσαν μια μερική και κάποιες φορές πολύ ουσιαστική επιτυχία, είναι εκείνες που δεν αποδέχθηκαν καμία άλλη αρχή πέρα από την ομόφωνη απόφαση της συνέλευσης, ενώ προτίμησαν, όπως κάνουν διακόσια εκατομμύρια αγρότες της Σλαβονίας, και όπως έκαναν οι Γερμανοί Κομμουνιστές στην Αμερική, να συζητούν για κάθε ζήτημα τόσο, όσο χρειάζεται για να φτάσουν σε μια ομόφωνη απόφαση της συνέλευσης. Οι Κομμουνιστές, που είναι δεσμευμένοι να ζουν σ' ένα στενό κύκλο λίγων ατόμων, στον οποίο οι μικροπρεπείς αγώνες για κυριαρχία γίνονται εντονότερα αισθητοί, οφείλουν με αποφασιστικότητα να εγκαταλείψουν τις ουτοπίες της διοίκησης από εκλεγμένες επιτροπές και της αρχής της πλειοψηφίας. Πρέπει να συμβιβαστούν με την πραγματικότητα της πρακτικής η οποία ισχύει για πολλά εκατοντάδες χρόνια σε χιλιάδες κοινότητες και πρέπει να θυμούνται ότι σ' αυτές τις κοινότητες η πλειοψηφική αρχή και η εκλεγμένη κυβέρνηση πάντα ήσαν συνώνυμα και συνακόλουθα της αποσύνθεσης – ποτέ της σταθερότητας.

Σ' αυτά τα τέσσερα σημεία έχω φτάσει, απ' όσα γνωρίζω για την πραγματική ζωή των Κομμουνιστικών κοινοτήτων, όπως έχει γραφτεί από Ρώσους και Δυτικοευρωπαίους που δεν είχαν θεωρητικές αντιλήψεις, δεν προώθησαν θεωρητικές απόψεις, απλώς έγραψαν ή μου είπαν προφορικά τι έζησαν. Η δυστυχία, η ανία και η συνακόλουθη αύξηση του πνεύματος ραδιουργίας για εξουσία, ήσαν πάντα οι δύο κυριότεροι λόγοι της ανεπιτυχίας.

Σχέδιο Thijs Mauve

Τώρα, κι απ' όσο μπορώ να δω από το γράμμα σας, η κοινότητα που θέλετε να δημιουργήσετε θεωρεί τα παραπάνω τέσσερα σημεία ως θεμελιώδη και, έτσι, πιστεύω ότι έχει πολλές ελπίδες επιτυχίας.

Σ' αυτά τα τέσσερα σημεία θα έπρεπε, επίσης, να προσθέσω κι ένα τέταρτο, στο οποίο συμφωνείτε βέβαια εκ των προτέρων. Αυτό είναι, να κάνετε κάθε τι δυνατόν για να μειώσετε την οικιακή εργασία στο ελάχιστο και να ανακαλύψετε προς τον σκοπό αυτό, ή να επινοήσετε αν είναι αναγκαίο, όλες τις δυνατές διευθετήσεις. Στις περισσότερες κοινότητες αυτό το σημείο αγνοήθηκε υπερβολικά. Οι γυναίκες και τα κορίτσια παρέμειναν στη νέα κοινωνία ό,τι ήσαν στην παλιά – οι δούλες της κοινότητας. Οι ρυθμίσεις για την όσο το δυνατόν μείωση του υπερβολικού ποσοστού της εργασίας που οι γυναίκες ασκούν άσκοπα για την ανατροφή των παιδιών τους καθώς και για το νοικοκυριό είναι, κατά τη γνώμη μου, τόσο ουσιώδεις για την επιτυχία της κοινότητας, όσο και οι κατάλληλες ρυθμίσεις στα χωράφια, στα θερμοκήπια ή στα αγροτικά μηχανήματα. Αλλά ενώ κάθε κοινότητα ονειρεύεται να έχει τον τελειότερο αγροτικό ή βιομηχανικό εξοπλισμό, σπανίως στρέφει την προσοχή της στις δυνάμεις της αθώας σκλάβας, της γυναίκας, που σπαταλιούνται. Όμως, με όλα αυτά, μια κοινότητα που ξεκινά μέσα στην παρούσα κοινωνία έχει να αντιμετωπίσει πολλές, σχεδόν μοιραίες, δυσκολίες.

Η απουσία κοινοτιστικού πνεύματος είναι, ίσως, η μικρότερη από αυτές. Ενώ τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά του ανθρώπινου χαρακτήρα μπορεί να μεσολαβηθούν μόνο από μια πολύ αργή εξέλιξη, τα συγκριτικά ποσοστά ατομικιστικού κι αλτρουιστικού πνεύματος είναι μεταξύ των πιο ασταθών χαρακτηριστικών του ανθρώπου. Όντας και τα δύο προϊόντα μιας προηγούμενης ανάπτυξης, τα σχετικά ποσοστά τους αλλάζουν κατ' άτομο, κι ακόμη κατά κοινωνία, με ταχύτητα που θα εξέπληττε τον κοινωνιολόγο αν είχε την προσοχή του στραμμένη μόνο στο υποκείμενο κι ανέλυε τα αντίστοιχα γεγονότα.

Η κυριότερη δυσκολία βρίσκεται στο ίδιο το μικρό μέγεθος της κοινότητας. Σε μια μεγάλη κοινότητα η τραχύτητα του χαρακτήρα του καθενός απαλύνεται, είναι λιγότερο σημαντική κι αξιοσημείωτη. Σε μια μικρή ομάδα αποκτούν, εξαιτίας των συνθηκών της ίδιας της ζωής, μια υπερβολική σπουδαιότητα. Περισσότερη επαφή μεταξύ των γειτόνων, από αυτή που υπάρχει σήμερα, είναι απολύτως αναγκαία. Οι άνθρωποι μάταια προσπάθησαν να ζήσουν απομονωμένοι και να ρίξουν στις πλάτες της κυβέρνησης όλες τις ασήμαντες υποθέσεις που είναι υποχρεωμένοι να αναλαμβάνουν οι ίδιοι. Αλλά στις μικρές κοινότητες η επαφή είναι πολύ κοντινή και αυτό που είναι χειρότερο είναι ότι τα ατομικά στοιχεία του χαρακτήρα αποκτούν μια υπερβολική σπουδαιότητα καθώς επηρεάζουν την ζωή της κοινότητας. Το γνωστό παράδειγμα των 20 κρατουμένων που είναι κλεισμένοι σ' ένα δωμάτιο ή των 20 επιβατών ενός ατμόπλοιου που σύντομα αρχίζουν να μισούν ο ένας τον άλλον εξαιτίας μικρών ελαττωμάτων στον χαρακτήρα του καθένα αξίζει αναφοράς.

Για να επιτύχει το Κομμουνιστικό εγχείρημα, καθώς είναι ένα εγχείρημα που αφορά την κοινή ζωή των ανθρώπων, πρέπει να διεξαχθεί σε μεγάλη κλίμακα. Μια ολόκληρη πόλη με 20.000 κατοίκους, τουλάχιστον, πρέπει να οργανώσει την αυτοδιαχειριζόμενη ικανοποίηση των πρώτων αναγκών της ζωής (σπίτια και βασική επίπλωση, τροφή και ένδυση), ταυτόχρονα με μια εκτεταμένη ανάπτυξη των ελεύθερων ομάδων για την ικανοποίηση των υψηλότερων καλλιτεχνικών, επιστημονικών και λόγιων αναγκών και ερασιτεχνικών απασχολήσεων – πριν μπορέσει αυτή να αποφανθεί για τις πειραματικά δοκιμασμένες δυνάμεις ή αδυναμίες των συγχρόνων μας για Κομμουνιστική ζωή. (Παρεμπιπτόντως, το πείραμα δεν είναι και τόσο ανέφικτο όπως φαίνεται με μια πρώτη ματιά).

Η επόμενη μεγάλη δυσκολία είναι η εξής: Δεν ήμαστε ιθαγενείς ανέγγιχτοι από τον πολιτισμό, που μπορούν να ξεκινήσουν μια νομαδική ζωή με καλύβες και βέλη. Ακόμη κι αν δεν υπήρχαν νόμοι για το κυνήγι, θα έπρεπε να νοιαζόμαστε –η πλειοψηφία, τουλάχιστον- για κάποιες ανέσεις και για κάποια καλύτερα κίνητρα για υψηλότερη ποιότητα ζωής από μια σταγόνα αλκοόλ που μας φέρνουν οι έμποροι σε αντάλλαγμα της γούνας. Αλλά στις περισσότερες περιπτώσεις, μια Κομμουνιστική κοινότητα είναι αναγκασμένη να αρχίσει με ακόμη λιγότερα, καθώς είναι επιβαρημένη με το χρέος για τη γη στην οποία έχει εγκατασταθεί και είναι μεγάλη ενόχληση για τους ιδιοκτήτες της γύρω γης και των βιομηχανιών. Συνήθως ξεκινά με ένα μεγάλο χρέος, ενώ οφείλει να αρχίζει με δικό της μερίδιο κεφαλαίου που παράχθηκε από την συσσώρευση εργασίας των προηγούμενων γενεών. Έτσι, η συνήθης συνθήκη για κάθε Κομμουνιστική κοινότητα που έχει μέχρι σήμερα επιχειρηθεί, είναι η δυστυχία και ένας τρομερός αγώνας για τις απλές ανάγκες της ζωής, για να μην μιλήσουμε για την πιο πάνω εχθρότητα. Αυτός είναι ο λόγος που δεν θα μπορούσα να επιμείνω πολύ πάνω στην σοφή σας απόφαση, να ξεκινή-

Σχέδιο Eric Ravilious

σετε εντατική καλλιέργεια υπό τις οδηγίες έμπειρων καλλιεργητών, καλλιέργεια που είναι η πιο ανταποδοτική από όλες τις μορφές γεωργίας.

Στη συνέχεια, εμφανίζεται η δυσκολία του ότι οι άνθρωποι δεν είναι συνηθισμένοι στη σκληρή γεωργική εργασία, την ανειδίκευτη και την εμπορική εργασία –δηλαδή, ακριβώς σ' εκείνα τα είδη εργασιών που απαιτούνται περισσότερο στην νέα αποικία.

Και τέλος υπάρχει και η δυσκολία που όλες οι παρόμοιες αποικίες πρέπει να παλέψουν. Την στιγμή που αρχίζουν να ευημερούν αρχίζουν να κατακλύζονται από νεοφερμένους που έχουν αποτύχει στην ζωή τους, που η ενέργειά τους έχει ήδη καμφθεί από την χρόνια ανεργία και ανέχεια, πράγματα για τα οποία ελάχιστοι πλούσιοι έχουν την παραμικρή ιδέα. Πριν ξεκινήσουν αυτοί οι άνθρωποι δουλειά πρέπει να αναπαυτούν και να τραφούν καλά. Η δυσκολία αυτή δεν είναι θεωρητική. Όλες οι Κομμουνιστικές αποικίες της Αμερικής την έχουν περάσει. Και στις περιπτώσεις αυτές, αν οι άποικοι δεν παραπετάξουν τις ίδιες τις αρχές του κομμουνισμού και δεν ανακηρύξουν τους εαυτούς τους ατομικιστές – μικρούς επιτυχημένους αστούς που κρατούν για τον εαυτό τους τα πλεονεκτήματα της θέσης τους – στην οποία περίπτωση, αφού οι κομμουνιστικές αρχές εγκαταλειφθούν, η κοινότητα είναι καταδικασμένη να αποτύχει υπό το βάρος του δυϊσμού στον οποίο υπέπεσε. Στην άλλη περίπτωση, αποδέχονται τους νεοφερμένους με μη φιλικά αισθήματα («δεν γνωρίζουν τίποτα για τις ταλαιπωρίες που περάσαμε», λένε οι παλαιότεροι άποικοι) και πραγματικά κατακλύζονται από ανθρώπους των οποίων ο αριθμός σύντομα υπερβαίνει το κεφάλαιο με το οποίο πρέπει να εργαστούν. Έτσι, η ίδια η επιτυχία της κοινότητας γίνεται αιτία τελικής αποτυχίας.

Αυτός είναι ο λόγος που μερικοί Εργατικοί ηγέτες στην Αμερική και οι συμπαθούσες μεσαίες τάξεις του Σικάγο, που στην διάρκεια της πρόσφατης απεργίας του Σικάγο σκόπευαν να αποτραβηχτούν σε κάποια απόμακρη πολιτεία της χώρας και να ξεκινήσουν εκεί μια σοσιαλιστική περιοχή που θα την υπερασπίζονταν από επιθέσεις, είχαν περισσότερες πιθανότητες επιτυχίας από μια μικρή Κομμουνιστική αποικία.

Αυτά είχα να πω, σύντροφε, σαν απάντηση στο γράμμα σου. Με κανέναν τρόπο δεν θα ήθελα να σε αποθαρρύνω, εσένα και τους συντρόφους σου. Απλά, νομίζω ότι «προειδοποιούμαι σημαίνει οπλίζομαι». Όσο καλύτερα βλέπει κανείς τις δυσκολίες που θα συναντήσει στον δρόμο του, τόσο καλύτερα μπορεί να τις αντιμετωπίσει. Όταν νιώσετε έτοιμοι για το πείραμά σας, παρ' όλες τις δυσκολίες του, δεν πρέπει να διστάσετε να το υλοποιήσετε. Οι σοβαροί άνθρωποι πάντα θα βρίσκουν σ' αυτό κάτι για να διδαχθούν και να διδάξουν στους συντρόφους τους.

Μόλις η προδιάθεσή σας μπει σ' αυτό τον δρόμο, ξεκινήστε! Έχετε περισσότερες πιθανότητες επιτυχίας από τους προγόνους σας, και είμαι βέβαιος ότι θα βρείτε υποστηρικτές στην πορεία. Η δική μου υποστήριξη θα σας ακολουθεί, και αν πιστεύετε ότι η δημοσίευση αυτής της επιστολής θα σας φέρει υποστηρικτές, δημοσιεύστε την ως ανοιχτή επιστολή προς όλους τους συντρόφους που σκοπεύουν να ξεκινήσουν μια Κομμουνιστική αποικία.

Αδελφικά δικός σας,
Π. Κροπότκιν

ΟΙ ΨΕΥΔΑΙΣΘΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

«Όσα δεν κάμει ο καιρός
τ' αποτελεύει ο άνθρωπος.
Η ψυχή πάει και τρυπώνει
σ' ένα χώρο όλο και πιο
πολύ συμπιεσμένο,
που συνεχώς φοβερίζουν
πως θα τον σκοτώσουν...
Κι όλα, όλα πουλιούνται
όλα, όλα...»

Μέλπω Αξιώτη

Το να εθελοτυφλεί κανείς εξυμνώντας τα θέλγητρα ενός τόπου, αγνοώντας ταυτόχρονα τις αμέτρητες ανοιχτές πληγές, υποδηλώνει είτε συνενοχή ή μια αστείρευτη υποκριτική ικανότητα από τη μεριά του αφηγητή. Η Νάξος δεν είναι πλέον το νησί των περασμένων δεκαετιών που πάσχιζε να συνέλθει από την μεταπολεμική εξαθλίωση, αλλά όπου η «φιλόξενη ψυχή», όπως την έλεγαν οι περιηγητές της εποχής, υπερκέραζε την ανείπωτη φτώχεια. Η τωρινή ευμάρεια δομήθηκε δυστυχώς απάνω στη λεηλασία της φύσης αλλά και την εμπορευματοποίηση ακόμα της ίδιας της «φιλόξενης ψυχής».

Η εποχή της αθωότητας πέρασε ανεπιστρεπτί, και πλέον δεν έχουμε το δικαίωμα να εξαντλούμε τις αντιρρήσεις μας σε κοινοτοπίες και εύλογα συμπεράσματα περί «προστασίας του περιβάλλοντος» και άλλων τινών... Η ανάγκη για άμεση δράση είναι επιτακτική γιατί πλέον βρισκόμαστε στο κατώφλι επιλογών που θα καθορίσουν αποφασιστικά, όχι μόνο την ποιότητα της ζωής μας, αλλά και που πολύ πιθανόν να επιβαρύνουν περαιτέρω το ήδη κακοποιημένο οικοσύστημα της Νάξου.

Η αλόγιστη ανάπτυξη με σκοπό το βραχυπρόθεσμο κέρδος, (η οποία αποτέλεσε κεντρική πολιτική επιλογή ως τώρα), δεν αποτελεί το προϊόν μιας στρεβλής αντίληψης ή κακοδιαχείρισης από τη μεριά της εξουσίας. Αντίθετα υπήρξε η συνεπής και συνεχής πολιτική του ελληνικού κράτους εδώ και τουλάχιστον μια τριακονταετία. Συνέπεια αυτής της πολιτικής είναι η άνευ όρων παράδοση του νησιού στην άγρια τουριστική εκμετάλλευση, την πλήρη υποβάθμιση του πρωτογενούς τομέα και τέλος την σταδιακή αλλά οριστική πλέον διάρρηξη του κοινωνικού ιστού.

«... αυτό που ανεπανόρθωτα έχει χαθεί πλέον δεν είναι μονάχα η αθωότητα, αλλά οι αξίες εκείνες που συντηρούσαν την οικονομία της φύσης και την αλληλεγγύη ανάμεσα στους ανθρώπους...»

Η θεαματική αύξηση του εισοδήματος των Αξωτών την τελευταία εικοσαετία συνοδεύτηκε από την ανάλογη ροπή προς τον καταναλωτισμό, την εσωστρέφεια, την καχυποψία απέναντι στους άλλους, αλλά και την απόλυτη βεβαιότητα ότι η διασφάλιση των κεκτημένων συνδέεται αναντίρρητα με την ολοένα και μεγαλύτερη εκμετάλλευση του περιβάλλοντος. Μια μικρή παρένθεση εδώ νομίζουμε ότι επιβάλλεται, για να μνημονεύσουμε τους χιλιάδες εργαζόμενους αλλοδαπούς και μη, των οποίων η άγρια εκμετάλλευση συνέβαλε τα μέγιστα στον ευδαιμονισμό των συντοπιτών μας. Σκόπιμα δεν επιδιώκουμε την ωραιοποίηση καταστάσεων, ούτε θέλουμε να γίνουμε για μια άλλη φορά οι φορείς των ψευδαισθήσεων των τουριστικών φυλλαδίων.

Τη ζοφερή εικόνα της ερήμωσης την διακρίνει κανείς πολύ καλά τους χειμερινούς μήνες. Μιλάμε για έναν τόπο που πασχίζει να συνέλθει από την καλοκαιρινή λαίλαπα, με τους κατοίκους εξουθενωμένους να αποζητούν διέξοδο στις λιγοστές έως ανύπαρκτες κοινωνικές και πολιτιστικές εκδηλώσεις. Το αποτέλεσμα είναι να αναπολεί κανείς την οχλοβοή, τις πολλαπλές και κακόγουστες εικονολατρικές αναβιώσεις εθίμων, τις πανηγυρτζίδικες φιέστες και τις εφήμερες και συνήθως ιδιοτελείς σχέσεις που

αναπτύσσονται με τους επισκέπτες του νησιού.

Παλιότερα και ιδιαίτερα στην εποχή της χούντας και της μεταπολίτευσης, οι επίδοξοι επενδυτές στον τομέα του τουρισμού χρηματοδοτούνταν σκανδαλωδώς μέσω του Ε.Ο.Τ.. Έτσι, η ανεξέλεγκτη δόμηση που επακολούθησε, κατακρεούργησε ανεπανόρθωτα το περιβάλλον και προκατέβαλλε το μέλλον που σχεδιαζόταν σε αγαστή, πάντα, σύμπνοια με τους τοπικούς άρχοντες. Σήμερα οι επιδοτήσεις συνεχίζονται, με κάποια προσχήματα βέβαια, χαρακτηριστική είναι η περίπτωση των αγροτο-τουριστικών προγραμμάτων τα οποία ουσιαστικά -και αντίθετα απ' ότι ευαγγελίζονται- αποτελούν μια ήπια μετάβαση των νέων αγροτών από τον πρωτογενή στον τριτογενή τομέα.

Η συρρίκνωση του αγροτικού πληθυσμού της Νάξου συνδέεται άρρηκτα με τη συνεχή υποβάθμιση των προϊόντων, την εξαφάνιση παραδοσιακών καλλιεργειών όπως του κίτρου, της βερικοκιάς κ.ά., αλλά και με την έλλειψη υποδομής και κινήτρων για τη συνέχιση της παραγωγής. Κι εδώ η αντίληψη του εύκολου κέρδους κυριαρχεί. Καμιά μέριμνα δεν λαμβάνεται για την ανάπαυση των εδαφών που ταλαιπωρούνται από τις συνεχόμενες καλλιέργειες, αλλά και από την αλόγιστη χρήση λιπασμάτων και φυτοφαρμάκων. Παράλληλα γινόμαστε μάρτυρες της εγκατάλειψης ξερικών καλλιεργειών (όπως του αμπελιού με τις ευλογίες μάλιστα του κράτους), με αποτέλεσμα την αναζήτηση υδάτινων πόρων σε απίθανα βάθη, καθιστώντας την εξάντληση του υδροφόρου ορίζοντα και συνακόλουθα το φάσμα της λειψυδρίας όλο και πιο κοντινό. Σε όλα αυτά θα πρέπει να προστεθεί και η υπερβόσκηση που μαζί με την εγκατάλειψη των αναβαθμίδων έχουν συμβάλει στην αποψίλωση και διάβρωση των εδαφών στις ορεινές κυρίως περιοχές. Ας μη γελιόμαστε, τα περίφημα αγροτικά προϊόντα της Νάξου κινδυνεύουν να αποτελέσουν ένα μύθο, που συντηρείται με επικίνδυνες για την υγεία και τη φύση πρακτικές

«... υποπροϊόν της κυκλοφορίας των εμπορευμάτων η κυκλοφορία των ανθρώπων, που θεωρείται κατανάλωση, ο τουρισμός, ανάγεται ουσιαστικά στην άνεση να πας να δεις κάτι που έχει γίνει κοινότοπο. Η οικονομική ρύθμιση του συχνάσματος σε διάφορους τόπους εγγυάται ήδη από μόνη της την ισοδυναμία τους. Ο ίδιος ο εκσυγχρονισμός που αφαιρεί από το ταξίδι τον χρόνο, του αφαιρεί και την πραγματικότητα του χώρου.»

Γκι Ντεμπόρ

Δεν αναφέρουμε τα παραπάνω για να καταγράψουμε απλά κάποια προβλήματα, σκοπός μας είναι να κατανοήσουμε της συνέπειες μιας ανάπτυξης βασισμένης στα κελεύσματα του μαζικού τουρισμού και να αποδώσουμε τις ανάλογες ευθύνες.

Πληθαίνουν οι φωνές στο νησί που παραπονιούνται για το γεγονός ότι «η Νάξος ακολουθεί» στον τουριστικό τομέα, πίσω από άλλα «πρωτοπόρα και χαρισματικά» Κυκλαδονήσια. Αυτό που σκόπιμα αποκρύπτεται, όπως μάλιστα πρόσφατες μελέτες έχουν επισημάνει, αλλά όπως και η κοινή εμπειρία καταδεικνύει, είναι ότι ο αριθμός των επισκεπτών είναι ήδη πολύ μεγαλύτερος από την φέρουσα ικανότητα του νησιού. Οι παραπάνω αντιλήψεις στοχεύουν απλά στην

ενίσχυση του «πολιτισμού» της τουριστικής μονοκαλλιέργειας. Ο οργανωμένος τουρισμός που εισβάλλει όλο και πιο πολύ στη ζωή μας, δημιουργεί μια οικονομία ευάλωτη και υποτελή στις διαθέσεις των πολυεθνικών της ψυχαγωγίας και της μετακίνησης, των γνωστών tour operators. Οι διαμεσολαβητές αυτοί λοιπόν, επιτυγχάνουν μεν φθηνές διακοπές για τους ευρωπαίους και τους βορειοαμερικάνους, αλλά όπως σημειώνει και ο Π. Τσάρτας σε μια έρευνα του ΚΕΠΕ «...η εξέλιξη αυτή οδηγεί στη δυσμενέστερη αναδιανομή του παγκόσμιου πλούτου, στη μη απόσβεση των παραγόμενων συγκοινωνιακών και άλλων υποδομών, στην αυξανόμενη παρουσία του "αγελαίου" και αδιάφορου για τα εγχώρια πράγματα τουρίστα».

«... της θάλασσας καλύτερα
φουσκωμένα κύματα
να πνίξουν την πατρίδα μου
ωσάν απελπισμένην,
έρημον βάρκαν.
Παρά προστάτας να 'χωμεν.»

Ανδρέας Κάλβος

Οι θιασώτες λοιπόν αυτών των αναπτυξιακών λογικών δικαιολογημένα πλειοδοτούν στην κατασκευή νέων μεγάλων αεροδρομίων ή τώρα πρόσφατα για τη δημιουργία περιφερειακού δρόμου που θα αγκαλιάζει κυκλικά το νησί. Για το έργο αυτό μάλιστα οι αρχές, χωρίς καμιά όχληση, πιέζουν ανενδοίαστα όπως ξεπεραστούν τα «γραφειοκρατικά κωλύματα», που προέρχονται από το γεγονός ότι μεγάλο μέρος του δρόμου περνάει μέσα από περιοχές που έχουν χαρακτηριστεί αξιόλογοι βιότοποι και προστατεύονται από τη συνθήκη NATURA 2000.

Οι επιλογές που οδήγησαν λοιπόν στη σημερινή κατάσταση δεν είναι συνέπεια μιας μοιρολατρικής εξέλιξης των πραγμάτων. Τουναντίον, αυτό που ορισμένοι θα ονόμαζαν πρόοδο συντελείται ιστορικά πάντοτε εις βάρος κάποιων τάξεων ανθρώπων και πάντοτε, ιδίως στον αιώνα μας, ενάντια στο φυσικό περιβάλλον. Η τόλμη των ισχυρών συνίσταται συνήθως στη διαιώνιση της καθεστηκυίας τάξης και στην αναπαραγωγή καταστάσεων προς όφελός τους. Αναφερόμενοι στη σκέψη δεν θα θέλαμε να εννοηθεί ότι ευνοούμε την παντογνωσία των ειδικών επιστημόνων, που κλεισμένοι στα γραφεία τους εκδίδουν πορίσματα.

Τα ζητήματα του περιβάλλοντος έχουν βαθύτατη κοινωνική διάσταση και εμείς οι ίδιοι που υφιστάμεθα τις συνέπειές τους θα έπρεπε να έχουμε αποφασιστικό λόγο πάνω σε αυτά. Χαρακτηριστικό, πρόσφατα μάλιστα, παράδειγμα είναι η απόφαση του Συμβουλίου Επικρατείας που έκρινε ότι οι εργασίες της πολυεθνικής TVX Gold στο Στρυμωνικό Κόλπο στην Χαλκιδική πρέπει να σταματήσουν διότι βλάπτουν ανεπανόρθωτα το περιβάλλον. Θα πρέπει βέβαια εδώ να τονίσουμε ότι οι κάτοικοι της περιοχής και όχι μόνο, αντιστέκονται σθεναρά στην εγκατάσταση της TVX Gold από το 1989, ευρισκόμενοι μάλιστα υπό την στρατιωτική κατοχή από τις δυνάμεις των ΜΑΤ εδώ και πολύ καιρό. Αυτό που είναι καταξιωμένο και κατακτημένο με αγώνες στην κοινωνική συνείδηση έρχονται μετά μια δεκαετία να επικροτήσουν «οι ειδικοί νομικοί του Ανωτάτου Δικαστηρίου»...Ω τι ειρωνεία!...

Είναι γεγονός ότι η καθημερινότητα στην επαρχία ολισθαίνει σε μια συγκαλυμμένη κοινωνική σύμπνοια, ιδίως σε ότι αφορά σοβαρά κοινωνικά ζητήματα. Η μίζερη αυτή λογική, κατάλοιπο εποχών όπου η πολιτική ομοιογένεια και η απόλυτη σύμπλευσή τους με το κράτος των Αθηνών προσκόμιζε προνόμια και αξιώματα στους τοπικούς άρχοντες πρέπει επιτέλους να ξεπεραστεί. Η ζωή στην ύπαιθρο εμφορείται από αξίες που ευαγγελίζονται δήθεν την κοινωνική ειρήνη, αλλά παρ' όλα αυτά οι ανταγωνισμοί υπάρχουν και μάλιστα έντονοι. Το δυστύχημα είναι ότι αυτοί μεταφέρονται πολύ γρήγορα σε προσωπικό επίπεδο, οπότε και η ενδοτικότητα του αμφισβητία καθίσταται σχεδόν δεδομένη, αλλιώς κινδυνεύει να χαρακτηριστεί μικροπρεπής ή να αποπεμφθεί σαν παρίας, «θρίαμβος της δημοκρατίας» δηλαδή...

Όταν λοιπόν η συγκάλυψη πριμοδοτεί την αποσιώπηση της αυθαιρεσίας, η αντιπαράθεση δεν μπορεί να μας φοβίζει, αντιθέτως πρέπει να αποτελέσει επιδίωξη. Οι αντιστάσεις στην επικρατούσα λογική της ανάπτυξης χωρίς μέτρο, θα αφυπνίσουν τις αντιθέσεις που ήδη κυοφορούνται στην κοινωνική συνείδηση. Επαγρυπνείτε λοιπόν.

Γιάννης Βάσιλας - Νάξος

ΠΑΡΑΛΗΨΗ

Στο προηγούμενο τεύχος, και συγκεκριμένα στο κείμενο με τίτλο "Βιοκαλλιέργεια της Αγοράς ή Συνεργατική Βιοκαλλιέργεια", όσες φράσεις αναφέρονται εντός εισαγωγικών, αποτελούν αποσπάσματα από το βιβλίο του Murray Bookchin "Η οικολογία της ελευθερίας" (εκδ. Διεθνής Βιβλιοθήκη)

Η ΑΝΑΡΧΙΑ ΣΤΗΝ ΠΡΑΞΗ
Μια βελγική κολλεκτίβα

Η Αναρχική Οικονομική Κοινότητα είναι μέρος του ελευθεριακού κέντρου Γκαντ της αναρχικής Κολεκτίβας (μιας ομάδας σπουδαστών) και του Αναρχικού Μαύρου Σταυρού, δίπλα από τις καταλήψεις. Το Γκεντ, ένα βιβλιοπωλείο που υπάρχει από το 1992, όταν δημιουργήθηκε η ΑΟΚ, αντιπροσώπευε μια συγκεκριμένη εναλλακτική λύση, έστω και σε μικρή κλίμακα, απέναντι στην τεράστια Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα. Σκεφτήκαμε ότι μαζί με την άμεση δράση και την ανταλλαγή πληροφοριών, οι ελευθεριακοί έπρεπε να εισάγουν στην καθημερινή ζωή τους εκείνες τις ιδέες που υποστηρίζουν (συμπεριλαμβανομένου και του οικονομικού πεδίου). Η αναμονή της επανάστασης είναι μια μάταιη άσκηση. Η επανάσταση είναι εδώ και τώρα.

Από την αρχή η ΑΟΚ θέλησε να γίνει μια ζωντανή εμπειρία όπου θα μπορούσαμε να δουλεύουμε μαζί και να ανακτήσουμε τον έλεγχο της ζωής μας σπάζοντας τα τεχνητά όρια μεταξύ του οικονομικού, του πολιτικού και του ιδιωτικού...

Αυτό έγινε πράξη με την δημιουργία ενός δικτύου ομάδων εργασίας, οργανωμένων στην βάση των αναρχικών ομοσπονδιακών αρχών (απουσία ιεραρχίας, αυτονομία κι αλληλοβοήθεια) και όλοι είχαν τον ίδιο στόχο, να εργαστούν για την άνθηση μιας αυτοδιευθυνόμενης κοινότητας, η οποία θα ήταν υγιής τόσο από κοινωνικής όσο κι από οικολογικής πλευράς.

Οι ομάδες εργασίας είναι οι εξής: μια κολεκτίβα κηπουρικής (ένας μεγάλος λαχανόκηπος του οποίου τα προϊόντα, όταν δεν τα τρώνε οι λαγοί, διανέμονται), μια συνεργατική τροφών (η συλλογική αγορά ποιοτικής τροφής βοηθά στην αποταμίευση), μια κινητή κουζίνα (διανομή τροφής σε ομάδες δράσης που διεξάγουν καμπάνιες κι απεργίες), μια συλλογικότητα παραγωγής πρόσθετων τροφής (μαρμελάδα και κρασί από φρούτα), μια συλλογική κουζίνα (χορτοφαγικά γεύματα ακολουθούμενα από χάπενινγκς στο μπαρ). Έχουν προταθεί κι άλλα σχέδια τα οποία δεν έχουν πραγματοποιηθεί: η κοινή χρήση αυτοκινήτων και η ανταλλαγή ρουχισμού, για παράδειγμα...

Ένα σχέδιο που ξεκίνησε καλά

Στην διάρκεια των πρώτων τριών ετών (92-95) η ΑΟΚ τα πήγε καλά. Παρά τα σκαμπανεβάσματα, κοινά σε τέτοιου είδους εγχειρήματα, καταφέραμε να νοικιάσουμε ένα σπίτι και να εγκαταστήσουμε σ' αυτό την κοινή κουζίνα μας.

Η ενέργεια που δημιούργησε το σχέδιο προσέλκυσε κι άλλα άτομα και το σπίτι έγινε τόπος συναντήσεων και συζητήσεων, ενώ την εμφάνισή τους έκαναν κι άλλες δραστηριότητες. Κατά τη διάρκεια της διαδικασίας παρασκευής των γευμάτων δημιουργήθηκε μια γυναικεία ομάδα που, με την σειρά της, οδήγησε στην δημιουργία μιας... ανδρικής ομάδας. Κάποιοι αναρχοσυνδικαλιστές σκέφτηκαν να οργανώσουν ένα τμήμα της αυτόνομης συνομοσπονδίας εργατών (CAT, το βελγικό ισοδύναμο της CNT) και κάποιοι άλλοι έφτιαξαν μια ομάδα υποστήριξης προσφύγων. Στην διάρκεια αυτής της περιόδου αποκαταστήσαμε τις διεθνείς επαφές μας (κυρίως μέσω του Ιντερνέτ, με την βοήθεια προσφύγων και επίσης με την αυξημένη κινητικότητα των μελών μας). Οι εξελίξεις αυτές, μαζί με τις συζητήσεις, μας έκαναν να αναθεωρήσουμε τους στόχους και τις στρατηγικές του σχεδίου μας. Από την αρχή μερικοί από εμάς αμφέβαλαν για το πώς θα πραγματοποιούσαμε τον τελικό στόχο μας. Πίστευαν ότι έχουμε πολλές αυταπάτες για την πιθανότητα εμφάνισης μιας πραγματικά αντιαυταρχικής οικονομίας...

Πώς μπορεί κάποιος, πραγματικά, να είναι ανεξάρτητος από την πανταχού παρούσα καπιταλιστική οικονομία; Πώς να υλοποιήσουμε την αυτοδιαχείριση χωρίς να κάνουμε παραχωρήσεις προς το σύστημα και τις καπιταλιστικές αξίες; Για παράδειγμα, θα πρέπει να πληρώνουμε κάποιους από τους εθελοντές μας ώστε να είναι ανεξάρτητοι από το κρατικό επίδομα; Σε ποιόν, πώς και σε ποια βάση θα έπρεπε να καταβάλλεται μια τέτοια πληρωμή; Ποια θα είναι η σχέση μεταξύ του έμμισθου και του άμισθου; Πώς να αντιμετωπίσουμε την εχθρότητά μας για τους εξευτελιστικούς μισθούς μας; Με λίγα λόγια, οι κίνδυνοι αντίστασης μέσα από το σύστημα ήσαν πάντα παρόντες και δεν θέλαμε να καταλήξουμε σε ένα εναλλακτικό οικο-καπιταλιστικό στρατόπεδο!

Η κριτική του ιδεαλισμού

Στην πραγματικότητα, η άποψη της «ασφυξίας» -η θεώρηση της ΑΟΚ σαν κόμβου στην ανάπτυξη ενός δικτύου που, κάποια μέρα, θα έπνιγε το καπιταλιστικό σύστημα- ήταν πολύ ιδεαλιστική. Εν τέλει, ποια είναι η αξία μιας ανεξάρτητης οικονομικής κοινότητας; Δεν θα έπαιρνε η ΑΟΚ το ρίσκο να μετατραπεί σε ένα νησί μέσα στην θά-

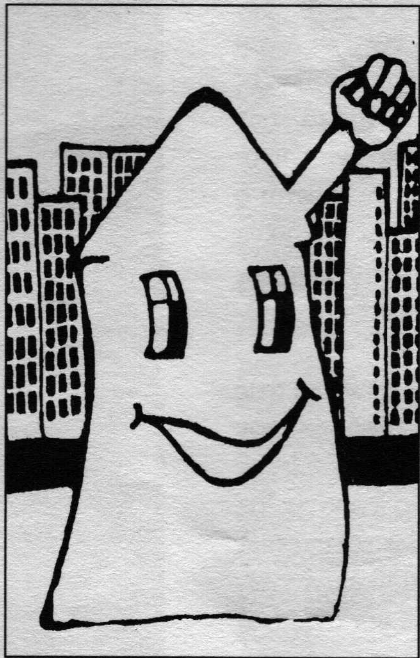
λασσα της μιζέριας; Το να εγκαταλείψει κανείς τη στρατηγική της επιθετικής αντιπαράθεσης είναι, σε σχέση προς τα γεγονότα, μια στάση παραίτησης απέναντι στην σκληρή πραγματικότητα της εκμετάλλευσης, της αύξουσας φτώχιας, του ρατσισμού, της καταπίεσης; Μήπως μια τέτοια πρωτοβουλία οδηγήσει στην από-πολιτικοποίηση κι όχι στην ριζοσπαστικοποίηση; Επιπλέον, δεν αποτελεί αυτό το σχέδιο έναν στοχασμό πάνω στις ρίζες, τις αξίες και την αστική νοοτροπία που πολλοί από μας είχαν, και δεν θα έπρεπε να προσπαθήσουμε να απεγκλωβιστούμε από αυτές;

Θέτοντας αυτά τα ερωτήματα κατά κάποιο τρόπο δίναμε και τις απαντήσεις, οι οποίες αναπτύσσονταν μέσα από την πρακτική μας. Οι διάφορες συλλογικότητες που εμφανίστηκαν στο περιθώριο της ΑΟΚ –αναμφίβολα επειδή δεν έβρισκαν στέγη μέσα στην καρδιά του εγχειρήματος– δεν ήταν παρά η εξωτερική έκφραση αυτής της κριτικής. Αυτό θα έπρεπε να το γνωρίζουμε σαν ομάδα.

Η δημιουργία της ταυτότητας

Σ' αυτές τις συζητήσεις νιώσαμε, επίσης, την ανάγκη να αποκτήσουμε μια περισσότερο καθαρή ταυτότητα ώστε να απλοποιήσουμε τις επαφές μας με άλλους, κυρίως με όσους δεν βρίσκονταν στην χώρα. Εκείνη τη στιγμή αποφασίσαμε να αλλάξουμε το όνομα της ομάδας μας και η ΑΟΚ έγινε αναρχικό κέντρο. Επιλέχτηκε αυτό το απλό όνομα επειδή αντανακλά καλύτερα αυτό που είμαστε κι αυτό που θέλουμε.

Αυτή η περίοδος έντονων συζητήσεων μας επέτρεψε να επιβεβαιώσουμε με μεγαλύτερη ακρίβεια αυτό που είχαμε κοινό: την δέσμευσή μας στην αναρχία ως μιας βιώσιμης εναλλακτικής πρότασης στην παρούσα κοινωνία. Χωρίς να κρύβουμε τις διαφορές μας, που ακόμη υπάρχουν, δεν επιθυμούμε πλέον να μας διχάζουν. Αντίθετα, ο σεβασμός της διαφορετικής άποψης είναι για μας κεντρική αξία της αναρχικής θέσης μας (καθώς και της ζωής μας, γενικότερα). θέλουμε να κάνουμε αυτές τις διαφορετικότητες σαφείς, να τις συζητήσουμε και

να τις ξεπεράσουμε. Ειδικότερα, αυτό σημαίνει ότι έπρεπε να αντιμετωπίσουμε αυτές τις αντιθέσεις σαν περίπλοκες αλληλεπιδράσεις που υπάρχουν στην κοινωνία. Πιστεύαμε ότι πάντα ο αναρχισμός προσπάθησε να συλλάβει αυτή την πολυπλοκότητα... Αν και ιστορικά ο αναρχισμός έχει τις ρίζες του στον 19ο αιώνα, στους αγώνες των εργατών για ένα σοσιαλιστικό ιδανικό, και παρότι οι μεγαλύτερες επιτυχίες και ήττες του εντοπίζονται στο αναρχοσυνδικαλιστικό κίνημα, το ρεύμα της σκέψης μας προέρχεται από την κριτική άλλων τρόπων κυριαρχίας και όχι μόνον της εργασίας και του κεφαλαίου. Για παράδειγμα, από την κριτική των σχέσεων μεταξύ ανδρών και γυναικών, των παιδιών και των ενηλίκων, των έγχρωμων και των λευκών.

Καταλαβαίνουμε ότι όταν τα γράφουμε στο χαρτί μ' αυτό τον τρόπο φαίνονται όλα πολύ αφηρημένα κι ελπίζουμε να αναπτύξουμε κάποιες από αυτές τις ιδέες συστηματικότερα σε μελλοντικό άρθρο. Ας προσθέσουμε απλά, ότι δεν είναι απλώς μια υπόθεση αναζήτησης περισσότερης ανοχής: γνωρίζουμε την υποκριτική και καταπιεστική πλευρά της «ανοχής», καθώς και του «ιδεαλισμού» που την συνοδεύει. Αυτό που μετράει για μας είναι ότι δεν πρέπει να καταλήξουμε διαιρεμένοι για ζητήματα αρχής. Γνωρίζουμε πολλά παραδείγματα σεχταρισμού, ατέλειωτων σχισμάτων που οδήγησαν στην διάλυση ομάδων. Εμείς θέλουμε να επιμείνουμε σε εκείνα τα πράγματα που έχουμε κοινά για να κερδίσουμε την συλλογική ταυτότητά μας βάζοντας τους εαυτούς μας σε μια ιστορική θέση. Όλα αυτά χωρίς να χάσουμε τον στόχο μας, να κάνουμε τον αναρχισμό μια συνεπή δύναμη και μια σύνθεση που να μπορεί να ξεκινήσει να επιδρά στον κόσμο.

Ενότητα στην διαφορά

Σήμερα το αναρχικό κέντρο προσπαθεί να γίνει μια οργάνωση που ενσαρκώνει την ιδέα της ενότητας μέσα στην διαφορά. Για την επιτυχία αυτού του στόχου οργανωθήκαμε δημιουργώντας μια γραμματεία, όχι ένα κεντρικό όργανο αλλά μια επιτροπή που μπορεί να παρέχει την αναγκαία υποστήριξη, να ενισχύσει και να ενδυναμώσει τις σχέσεις μας με τον έξω κόσμο. Η παλιά ΑΟΚ δεν έχει εξαφανιστεί, αλλά έχει γίνει μέρος της συνολικής εικόνας μας. Είναι η οικονομική βάση πάνω στην οποία οικοδομήσαμε τις αυτοδιευθυνόμενες πολιτικές πράξεις μας. Μ' αυτό τον τρόπο οι ομάδες συνενώθηκαν.

Alternative Libertaire - Βρυξέλλες

ΠΙΕΡ ΚΛΑΣΤΡ: Εξουσία και ελευθερία στις πρωτόγονες κοινωνίες

Εκδόσεις Ελεύθερος Τύπος, Αθήνα 1999

Υπάρχουν στην πρωτόγονη κοινωνία κυρίαρχοι και κυριαρχούμενοι; Ποιος ο ρόλος του αρχηγού σε μία πρωτόγονη κοινότητα; Ποιοι είναι οι λόγοι για τους οποίους υπάρχει ο πόλεμος στη συντριπτική πλειονότητα των κοινωνιών αυτών; Είναι ή όχι η πρωτόγονη κοινότητα μια κοινωνία σπάνης και πώς οργανώνεται η παραγωγική της διαδικασία; Αυτά είναι ορισμένα από τα κυριότερα ερωτήματα που διερευνεί αρκετά διεξοδικά ο εθνολόγος Pierre Clastres στο σύνολο του έργου του.

Το βιβλίο με τίτλο «Εξουσία και Ελευθερία στις πρωτόγονες κοινωνίες» που κυκλοφόρησε τον περασμένο Δεκέμβρη απ' τις εκδόσεις «Ελεύθερος Τύπος», έρχεται να κάνει ακόμα πιο γνωστές τις βασικές εθνολογικές θέσεις του P. Clastres σχετικά με την πρωτόγονη κοινωνία στο ελλαδικό αναγνωστικό κοινό. Η έκδοση αυτή αποτελεί μια συλλογή κειμένων του συγγραφέα.

Στο πρώτο κείμενο, με τίτλο «η πρωτόγονη οικονομία», ο P. Clastres επιχειρεί να ανατρέψει την κατεστημένη λογική σύμφωνα με την οποία «τον άγριο τον συντρίβει το φυσικό του περιβάλλον, τον παραμονεύει διαρκώς ο λιμός, τον καταδιώκει η μόνιμη αγωνία της εξεύρεσης τροφής για τους δικούς του, έτσι ώστε να μην πεθάνουν». Αντιθέτως, ο Clastres, φέρνοντας ως παράδειγμα κάποιες κοινότητες αυστραλών ιθαγενών, υποστηρίζει ότι «αυτοί οι δήθεν κακομοίρηδες, όχι μόνον δεν λιμοκτονούν σε όλη τους την ζωή, αναζητώντας διαρκώς διάφορα είδη τροφής, αλλά αφιερώνουν σε αυτό ημερησίως, κατά μέσον όρο, το πολύ 5 ώρες και συχνότερα κάτι μεταξύ 3 και 4 ωρών».

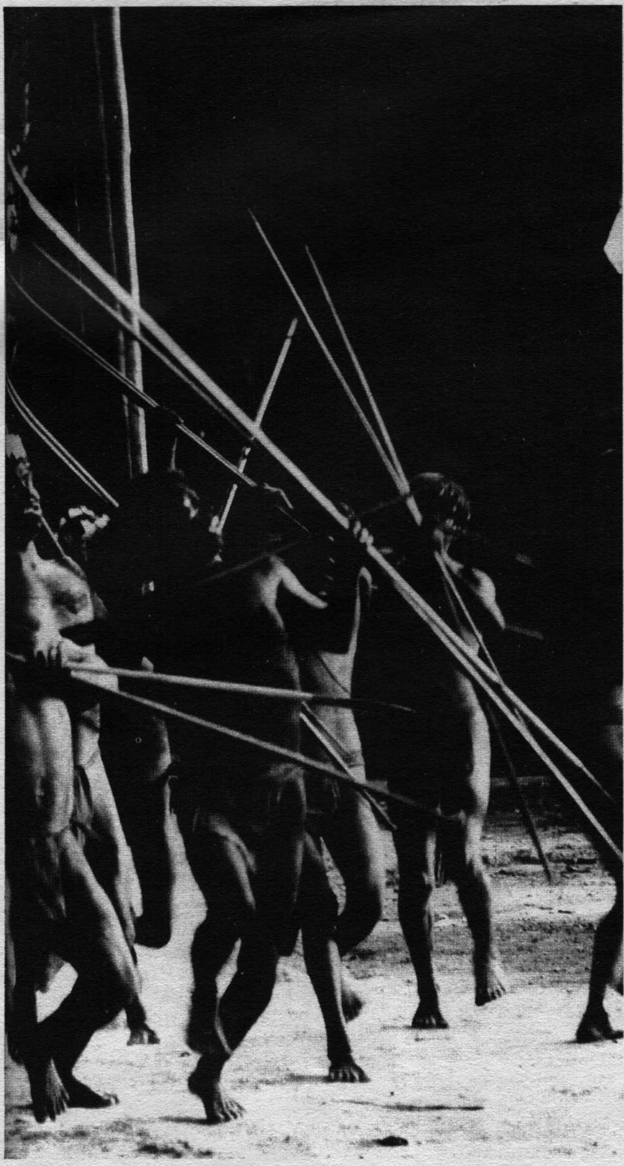
Από την άλλη πλευρά, η πρωτόγονη κοινότητα δεν επιδιώκει τη μορφή πλεονάσματος, αλλά μονάχα την παραγωγή των όσων χρειάζονται, εφόσον μ' αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνει την οικονομική της αυτάρκεια και την πολιτική της ανεξαρτησία. Έτσι, αρνείται να μετεξελίξει τον παραγωγικό

της μηχανισμό, ακριβώς γιατί βασικό γνώρισμα των πρωτόγονων κοινοτήτων είναι ότι αποτελούν κοινωνίες άρνησης της οικονομίας.

Στο πρώτο αυτό κείμενο του βιβλίου, θίγεται επίσης το ζήτημα του ρόλου του αρχηγού μέσα στην πρωτόγονη κοινότητα. Το ζήτημα αυτό αποτελεί και το βασικό θέμα του επόμενου κειμένου. Ο Clastres, υποστηρίζει ότι «οι πρωτόγονες κοινωνίες είναι κοινωνίες χωρίς κράτος, είναι κοινωνίες εντός των κόλπων των οποίων δεν υπάρχει διαχω-

ρισμένο όργανο της πολιτικής εξουσίας». Έτσι, ο ρόλος του αρχηγού μιας πρωτόγονης κοινότητας δεν έχει να κάνει με την άσκηση μιας εξουσίας διαχωρισμένης από την κοινωνία. Απεναντίας, το έργο που ανατίθεται σ' αυτόν είναι να αναλάβει ουσιαστικά «να εκφράσει την θέληση της κοινωνίας να εμφανίζεται ως μια ολότητα, δηλαδή την συ-

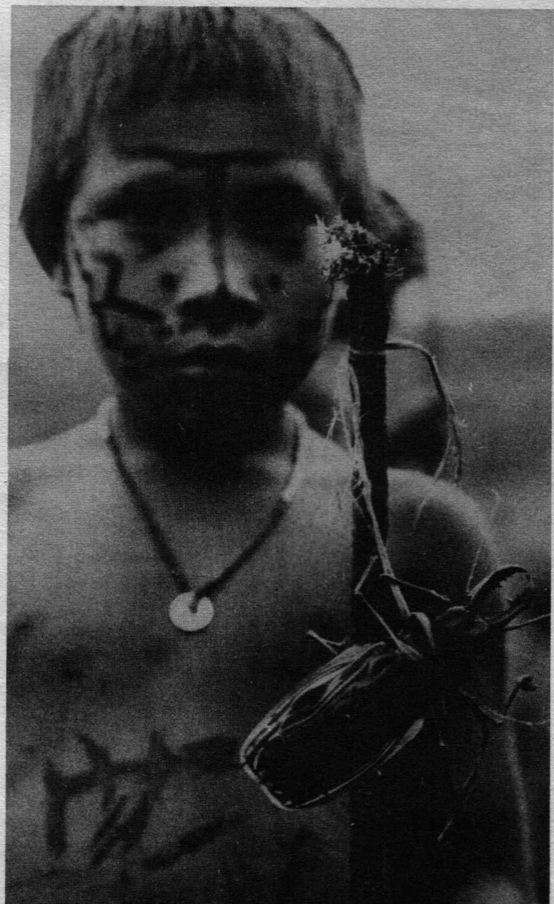
ντονισμένη και συνειδητή προσπάθεια της κοινότητας αυτής να επιβεβαιώσει την ιδιαιτερότητα, την αυτονομία και την ανεξαρτησία της, απέναντι στις άλλες κοινότητες».

Στο τέλος του κειμένου, ο Clastres αναφέρει ότι «το παράδειγμα των πρωτόγονων κοινωνιών μας διδάσκει ότι η διαίρεση δεν είναι εγγενής στο κοινωνικό είναι, ότι, με άλλα λόγια, το κράτος δεν είναι κάτι αιώνιο, ότι υπάρχει κάπου μία ημερομηνία γέννησης». Όμως, εδώ, ξαναπροκύπτει το μεγάλο εκείνο ερώτημα: «Γιατί οι κώδικες που αποτρέπουν την εμφάνιση του κράτους, καταρρέουν κάποια συγκεκριμένη ιστορική στιγμή; Είναι βέβαιο ότι μόνο μια ενδελεχής διερεύνηση της λειτουργίας των πρωτόγονων κοινωνιών θα μας επιτρέψει να δώσουμε μια σαφή απάντηση στο ζήτημα της καταγωγής του κράτους, και, ίσως, το φως που θα ριφθεί έτσι, στη στιγμή της γέννησής του, να φωτίσει εξίσου και τις συνθήκες οι οποίες θα καταστήσουν εφικτό (είτε μπορούν να υλοποιηθούν είτε όχι) τον θάνατό του».

Το επόμενο κείμενο του βιβλίου με τίτλο «Η Αρχαιολογία της Βίας, ο πόλεμος στις πρωτόγονες κοινωνίες»- το οποίο έχει ξανακυκλοφορήσει στα ελληνικά από τις εκδόσεις «Έρασμος»- διερευνά το ζήτημα των σχέσεων που αναπτύσσονται μεταξύ των πρωτόγονων κοινοτήτων. Ο Clastres, ξεκινώντας από τη διαπίστωση ότι «καμμία από τις πρωτόγονες κοινωνίες, με ελάχιστες μόνον εξαιρέσεις... δεν αποφεύγει ή δεν απορρίπτει τη δια του πολέμου εκδίπλωση της βίας», επιχειρεί στη συνέχεια να αποδείξει ότι οι πρωτόγονες κοινότητες, προκειμένου να διατηρήσουν την αυτονομία τους, επιδίδονται ή, καλύτερα, τείνουν σε έναν διαρκή πόλεμο μεταξύ τους. Για να το επιτύχει αυτό, αντιπαρέρχεται σε μια σειρά θεωρήσεων σχετικών με τον λόγο ύπαρξης του πολέμου στις πρωτόγονες κοινότητες. Αρχικά, αντικρούει την άποψη του Λερουά-Γκουράν σύμφωνα με την οποία «ο πόλεμος είναι απλώς μια δοκιμή, ένα «αντίγραφο», μια υπερανάπτυξη του κυνηγιού». Για τον Clastres, τα αίτια της οικουμενικότητας του πρωτόγονου πολέμου πρέπει να αναζητηθούν στις κοινωνικές δομές στην ανθρώπινη φύση.

Στη συνέχεια, αντικρούει τις οικονομίστικες αντιλήψεις (μαρξιστικές και μη) που θεωρούν ως αίτια εμφάνισης του πολέμου την οικονομική εξαθλίωση και την τεχνολογική υπανάπτυξη της πρωτόγονης κοινωνίας. Σ' αυτό το σημείο, ο Clastres θα βρει για άλλη μια φορά την ευκαιρία να τονίσει ότι η πρωτόγονη κοινωνία αποτελεί την πρώτη κοινωνία της αφθονίας στην ιστορία και αρνείται συνειδητά να ανεξαρτητοποιήσει το οικονομικό από το κοινωνικό. Όπως γράφει και ο ίδιος, «η πρωτόγονη κοινωνία, αντί να εξαντλείται πασχίζοντας διαρκώς να επιβιώσει και όντας επιλεκτική ως προς τις ανάγκες της, διαθέτει μια παραγωγική μηχανή, η οποία μπορεί να τις ικανοποιεί, λειτουργώντας, κατ' ουσίαν, σύμφωνα με την αρ-

χή: στον καθένα σύμφωνα με τις ανάγκες του». Μία άλλη ερμηνεία που δίνεται για την ύπαρξη του πολέμου είναι εκείνη του Κ Λεβί-Στρως. Σύμφωνα με τη θεώρηση του Λεβί-Στρως, «ο πόλεμος δεν ερμηνεύεται παρά μόνον μέσω της περί ανταλλαγής αντίληψης της κοινωνίας». Για τον Clastres, συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο: «Δεν είναι η ανταλλαγή που κατέχει την πρώτη θέση, είναι ο πόλεμος (...) ο πόλεμος συνεπάγεται τη συμμαχία, η συμμαχία συμπαρασύρει την ανταλλαγή (...) Διαμέσου του πολέμου είναι που μπορούμε να κατανοήσουμε την ανταλλαγή, κι όχι το αντίθετο». Ο Clastres υποστηρίζει ότι «ο πόλεμος και η ανταλλαγή δεν αλληλοαποκλείονται, αλλά αναπτύσσονται και υπάρχουν ταυτόχρονα ως συμπληρωματικές στρατηγικές που εμπεδώνουν τη διατήρηση και αναπαραγωγή τους» (Δοκιμές, τεύχος 3, Άνοιξη 1995). «Ο πόλεμος», γράφει ο Clastres, «ως εξωτερική πολιτική της πρωτόγονης κοινωνίας, παραπέμπει στην εσωτερική πολιτική της, σε ό,τι θα μπορούσε να αποκληθεί ανένδοτος συντηρητισμός, κάτι το οποίο εκφράζεται στη συνεχή αναφορά στο παραδοσιακό σύστημα κανόνων, στον πατρογονικό Νόμο, ο οποίος πρέπει πάντοτε να γίνει σεβαστός και ο οποίος δεν επιτρέπεται να δεχθεί καμία αλλαγή ή να υποστεί οιαδήποτε τροποποίηση. Τι επιδιώκει να συντηρήσει η πρωτόγονη κοινωνία; Το ίδιο της το είναι. Τι είναι όμως αυτό το είναι; Είναι ένα αδιαίρετο είναι, το κοινωνικό σήμα είναι ομοιογενές, η κοινότητα είναι ένα Εμείς (...) Ιδού ποια είναι η εσωτερική πολιτική της πρωτόγονης κοινότητας, αφενός στην οικονομική σφαίρα (μη δυνατότητα συσσώρευσης πλούτου), και αφετέρου στη σφαίρα της σχέσης εξουσίας (ο αρχηγός υπάρχει εκεί για να μην διατάζει): η διατήρηση της ως αδιαίρετο Εμείς, ως μοναδική ολότητα».

Στο τέλος του εκπληκτικού αυτού κειμένου, ο Clastres εξετάζει τη σχέση της έννοιας του κράτους με την πρωτόγονη κοινωνία. Για τον Clastres, η πρωτόγονη κοινωνία είναι «ένα πλήθος αδιαίρετων κοινοτήτων, οι οποίες υπόκεινται όλες στην ίδια φυγόκεντρο λογική. Ποιος είναι ο θεσμός που εκφράζει και, ταυτοχρόνως, διασφαλίζει το μόνιμο της λογικής αυτής; Ο πόλεμος ως αλήθεια των σχέσεων ανάμεσα στις κοινότητες, ως κύριο, κοινωνιολογικού χαρακτήρα, μέσον για την ανάπτυξη της φυγοκέντρου δύναμης του κατακερματισμού εις βάρος της κεντρομόλου δύναμης της ενοποίησης (...) Όσο συχνότερα εμφανίζεται ο πόλεμος, τόσο λιγότερη είναι η ενοποίηση, καθώς ο πόλεμος είναι ο χειρότερος εχθρός του Κράτους. Η πρωτόγονη κοινωνία, ως κοινωνία-υπέρ-του πολέμου, είναι μια κοινωνία εναντίον του κράτους».

Το βιβλίο αυτό περιλαμβάνει ένα ακόμα κείμενο του Clastres με τίτλο «Οι Μαρξιστές και η Ανθρωπολογία τους», το οποίο γράφτηκε λίγες μόνο μέρες πριν από το θάνατό του και δεν πρόλαβε να ελέγξει ο ίδιος την τελική του μορφή. Στο κείμενο αυτό, ο Clastres ασκεί δριμύτατη κριτική στο σύνολο των μαρξιστών ανθρωπολόγων, γράφοντας χαρακτηριστικά πως «ο μαρξισμός του ενός δεν αξίζει περισσότερο από τον μαρξισμό του άλλου». Ο Clastres ασχολείται κυρίως με τις απόψεις δύο μαρξιστών σχολιαστών, του Μεϊγιασού και του Γκοντελιέ, συνεντεύξεις των οποίων περιλαμβάνει στο παράρτημα του συγκεκριμένου βιβλίου.

Φώτης Κατέβας